

Platón

KHARMIDÉSZ

(Papp János fordítása)

I. Előző nap este érkezünk meg Poteidaiából, a táborból, s a hosszú távollét után örömmel kerestem föl azokat a helyeket, ahol beszélgetni szoktam. Így hát elmentem Taureasz tornacsarnokába is, mely éppen szemben van Baszilé szentélyével,* és nagyon sok embert találtam ott; legtöbbet ismertem ugyan, de akadtak ismeretlenek is. Mikor váratlanul beléptem

és megpillantottak, tüstént már messziről üdvözlő szavakat kiáltottak felém. Khairephón pedig, mint afféle rajongó ember, fölugrott, s a többit otthagyván hozzám szaladt.

Megragadta

a kezemet, és így szólt:

– Szókratészom, hogyan menekültél meg a csatából? Kevéssel a haza jövetelünk előtt ugyanis ütközet volt Poteidaiánál, s az itteniek csak most értesültek erről.

– Így, ahogy látod – válaszoltam én, feléje fordulva.

– Mert az a hír járja – szólt ő –, hogy hatalmas csata volt, és sokan elestek ott az ismerősök

közül.

– Valóban – válaszoltam –, igaz a hír.

– Te is ott voltál – kérdezte – a csatában?

– Ott voltam.

– Gyere hát ide – mondta –, ülj le és meséld el a részleteket. Mi nemigen tudunk semmit

sem pontosan.

S ezzel leültetett engem Kritiasz, Kallaiszkhrosz fia mellé. Odaültem, üdvözöltem Kritiaszt meg a többieket, és elbeszéltem a táborban történeteket, már ami iránt ki-ki érdeklődött; az egyik ezt, a másik azt kérdezte.

II. Miután pedig eleget beszéltünk, én is érdeklődtem az itthoni helyzetről: mi újság most a szellemi életben? Akadnak-e az ifjak között, akik a bölcsességben vagy a szépségben, vagy akár mind a kettőben kitűnnek? Kritiasz az ajtó felé nézett, amelyen éppen néhány ifjú jött be lármás civakodással, s mögöttük egy egész csapat.

– A szép ifjakról – szólt –, úgy látszik, mindjárt tájékozódhatsz, Szókratészom. Az éppen bejövők ugyanis előfutárai és hódolói annak, akit most a legszebbnek tartanak. De

valószínűleg ő maga is közel van, és jön mindjárt.

– Ki az, és kinek a fia?

– Te ismered őt – mondta –, csak hogy még gyermek volt, mikor elmentél; nagybátyámnak, Glaukónnak a fia, az én unokaöcsém, Kharmidész.

– Persze hogy ismerem – válaszoltam. – Gyermekkorában is magára vonta a figyelmet; most már, gondolom, szépen fölserdült.

– Mindjárt meglátod majd, milyenné fejlődött – mondta Kritiasz, s Kharmidész belépett.

III. Én, barátom, rossz ítélőbíró lennék a szépekkel szemben, éppúgy, mint ahogy fehér falon nem lehet fehér mérőzsinórt használni; mert én csaknem mindenkit szépnek látok ifjúsága virágjában – de hát ő valóban csodálatosnak tűnt föl előttem természetére is, szépségére is.

A többiek is láthatólag szerelmesek voltak bele, annyira megdermedtek és megzavarodtak, amikor belépett, s azonkívül még egy sereg hódoló követte Őt. Nálunk, férfiaknál, még érthetőbb volt ez a dolog; de észrevettem, hogy a gyerekek is mind csak őrá néztek, még a legkisebb is, s mint valami istenszobrot bámulták őt. Ekkor Khairephón rám szólt, és megkérdezte:

- Mit szólsz hozzá, Szókratészom, elég szép arcú ifjú?
- Csodálatos – válaszoltam.
- Hát még ha levetkőzne – tette hozzá –, akkor már meg se látnád az arca szépségét, olyan

gyönyörű az alakja.

A többiek is mind igazat adtak Khairephónnak.

– Héraklészre – kiáltottam –, szinte már ellenállhatatlannak mondjátok ezt a férfit; csak még egy kicsiny kis dolog meglegyen benne!

– Mi az? – kérdezte Kritiasz.

– Hogy a lelke is olyan legyen, mint a teste: olyan szerencsésen fejlődött – válaszoltam. – De hát valószínűleg ebben sincs hiba, Kritiaszom, hiszen a ti családodok sarja.

– Ebben a tekintetben is szép és derék – mondta Kritiasz.

– Akkor hát nem vetkőztetnék le először a lelkét, s azt néznénk meg előbb, mint a teste szépségét? Hiszen egy ilyen korú ifjú valószínűleg hajlandó már egy kis beszélgetésre.

– Ó, nagyon is – biztatott Kritiasz –, hiszen szereti a filozófiát, és költői tehetsége is van, legalábbis mások azt tartják róla, de ő maga is úgy gondolja.

– Ez a szép családi vonás, kedves Kritiaszom, még a Szolónnal való rokonságotokból származik. De hát miért nem hívtad már ide, és miért nem mutattad be nekem ezt az ifjút? Még ha fiatalabb volna, sem volna helytelen dolog velünk beszélgetnie, hiszen te egy személyben gyámja is, unokabátyja is vagy.

– Igazad van – mondta –, hívjuk ide. – S ezzel kísérő szolgájához fordult: – Fiam, hívd ide Kharmidészt, mondd meg neki, hogy egy orvosnak akarom bemutatni annak a betegségének az ügyében, amelyről nemrégiben panaszkodott nekem. – Majd hozzám fordult: – A minap panaszkodott, hogy reggelente, a felkeléskor fáj a feje. Remélem, nincs ellenvetésed, hogy úgy tegyünk, mintha te tudnál valami orvosságot a fejfájás ellen?

– Dehogyan van – válaszoltam –, csak jöjjön.

– Jön is már – mondta.

IV. Így is történt. Ahogy megérkezett, nagy nevetést okozott. Mi ugyanis, akik a padon ültünk, valamennyien a szomszédunkat iparkodtunk nagy buzgalommal odébb taszítani, helyet akarván csinálni, hogy mellénk ülhessen, úgyhogy a pad végén ülők közül egyiket fölláttottuk, a másikat a földre löktük. Ő aztán köztem és Kritiasz között foglalt helyet.

Akkor

bizony, kedves barátom, már én is kezdtem zavarba jönni, s a korábbi önhittségem, hogy majd

könnyedén elbeszélgetek vele, egészen elpárolgott. Mikor Kritiasz megmondta neki, hogy én vagyok a gyógyszer ismerője, rám nézett, valami ellenállhatatlan pillantással, és készülődött kérdést intézni hozzám. A tornacsarnokban levők pedig valamennyien körben körénk özönlöttek, s akkor, nemes barátom, megláttam a keblét kinyílt köntösében, forróság öntött el,

s már nem is voltam magamnál. Eszembe jutott, milyen bölcsen beszélt Küdiasz a szerelmi dolgokról, mikor egyik barátját intette egy szép fiútól: Óvakodjék, hogy mint őz az orozslánnal szembe ne szálljon, és ne akarja elvenni a zsákmányból a részét.* Úgy látszott, hogy én magam is ilyen vadállat zsákmánya lettem. De azért, mikor megkérdezte, hogy

tudnék-e orvosságot a fejfájás ellen, nagy nehezen azt feleltem, hogy tudok.

– Mi az? – kérdezte Ő.

– Egy teaféle – válaszoltam. – De valami ráolvasás is szükséges az orvossághoz. Ha valaki úgy használja, hogy közben a ráolvasást is elvégzi, teljesen meggyógyítja az orvosságot. De ráolvasás nélkül nincs semmi haszna.

– Lemásolom hát tőled a ráolvasó igéket is.

– Az én beleegyezésemmel vagy ellenemre?

Mosolyogva válaszolt: – Csak ha nincs ellenedre, Szókratész.

– Jól van; hát a nevemet is ilyen pontosan tudod?

– Gondolom, nem tévedek – mondta. – Hiszen gyakran beszélünk ám rólad kortársaimmal, sőt még arra is emlékszem, hogy gyermekkoromban Kritiasszal együtt láttalak.

– Szépen beszélsz – válaszoltam. – Ezért én is nyíltabban fogok szólni a ráolvasás mibenlétéről. Az imént még haboztam, hogyan magyarázzam meg neked annak hatalmát.

Valami olyanféle hatalom ez, Kharmidész, amely egyedül a fejet nem tudja meggyógyítani; éppen úgy, mint talán már hallottad azt magad is, hogy a jó orvosok, ha valaki szemfájással megy hozzájuk, megmondják, hogy nem lehet ám csupán egyedül a szemet gyógyítani, hanem

az egész fejet kezelésbe kell venni, ha azt akarjuk, hogy a szem helyrejöjjön; de azt sem kisebb esztelenség gondolni, hogy lehet a fejet magában gyógykezelné az egész test nélkül; ennek a megfontolásnak alapján aztán az orvosok az egész testre irányítják figyelmüket, s az egésszel együtt próbálják a részt is kezelni és gyógyítani. Vagy nem vetted észre, hogy ezt így

mondják, és így is van?

– De igen – felelte.

– Helyesled hát a véleményüket, és elfogadod ezt az alapelvet?

– Nagyon is – mondta.

V. Mikor hallottam, hogy helyesli, felbátorodtam, s kis híján visszatért a régi önbizalmam is; egészen fölvidultam. És azt mondtam neki:

– Körülbelül így áll a dolog, Kharmidészem, az említett ráolvasással is. Ezt én ott tanultam a hadjáratban Zalmoxisznak az egyik thrák orvosától. Ezekről azt mesélik, hogy még halhatatlansággal is meg tudják ajándékozni az embert. Azt mondta ez a thrák orvos, hogy amiről az imént beszéltem, azt helyesen tanítják a görögök is. – Zalmoxisz azonban – mondta –, a mi királyunk és istenünk, azt tanítja, hogy amint a szemet a fej nélkül és a fejet a test nélkül nem szabad gyógyítani próbálni, éppen úgy a testet sem a lélek nélkül. Hiszen éppen ez

az oka annak, hogy a görög orvosok nem értenek sok betegséghez, mert az egészséget, amire a legjobban kellene ügyelniük, elhanyagolják; pedig ha az egész van rosszul, lehetetlen, hogy a rész egészséges legyen. Mert szerinte minden, a rossz is meg a jó is, a lélekből árad ki a testre és az egész emberre, és onnan ömlik szét, mint a fejből a szemre. Először és legfőképpen tehát

a lelket kell ápolni, ha azt akarjuk, hogy a fej is meg az egész test is egészséges legyen. A lelket pedig, kedvesem – mondta –, bizonyos ráolvasásokkal kell ápolni, s ezek a ráolvasások a szép beszédek. E beszédek következtében a lelkekben bölcs józanság támad; s ha ez megvan, könnyű már megszerezni az egészséget a fejnek is meg az egész testnek is. – Mikor tehát megismertette velem az orvosságot és a ráolvasó igéket, azt mondta: – Senki rábeszélésének ne engedj, hogy gyógyítsd a fejét, ha előbb nem engedi meg ráolvasással gyógykezelésbe venni a lelkét. Mert most éppen ez a hiba, hogy az emberek külön akarnak a bölcs józanságnak, és külön az egészségnek orvosai lenni. – És nagyon keményen meghagyta nekem, hogy legyen valaki akármilyen gazdag, nemes vagy szép, akkor se engedjek a rábeszélésének, hogy másként cselekedjem. Én tehát – meg is esküdtem neki, s így

engedelmeskednem kell – követem az ő utasításait, és alkalmazom nálad a fejfájás elleni orvosságot, de csak akkor, ha az idegen rendelkezése szerint megengeded, hogy először a lelkedet büvöljem meg a thrák ráolvasásokkal; ha azonban nem, nem tudom, mit tehetnék érted, kedves Kharmidészem.

VI. Mikor Kritiasz meghallotta a szavaimat, fölkiáltott:

– Talált kincs volna a fejfájás ennek az ifjúnak, ha annak révén kénytelen volna a gondolkodását is megjobbítani! Bizony mondom neked, hogy Kharmidész a kortársai közül nemcsak külsejével tűnik ki, hanem éppen azzal is, aminek a ráolvasó igéi a te birtokodban vannak. Ugye a bölcs józanságot említetted?

– Igen – feleltem.

– Tudd meg hát világosan, hogy Kharmidészt a lehető legjózanabbnak tartják a kortársai között, és korához képest semmiféle tekintetben sem marad el senkitől.

– Hiszen – szoltam – illő is, Kharmidészem, hogy mindenben kitűnj a többiek közül; nem is hiszem, hogy itt bárki könnyen tudna mutatni két olyan athéni családot, amelyeknek egyesüléséből szebb és derekabb sarjadékot lehetne várni, mint a tiédből. A ti atyai nemzetségetek ugyanis Drópidész fiától, Kritiasztól származik; ezt a nemzetséget Anakreón, Szolón és sok más költő magasztalta a hagyomány szerint, mert kitűnt szépségben, erényben és a többi olyan dologban is, amelyért boldognak tartanak valakit az emberek. De anyai részről is hasonlóképpen áll a dolog: Pürilampésznél, a te anyai nagybátyádnál általános vélemény szerint az egész földön senkit sem tartottak szebbnek és kiválóbb férfinak, valahányszor a perzsa királynál vagy a föld valamely más uránál követségben járt. De ez az egész nemzetség sem alábbvaló semmiben sem a másiknál. Ilyen családokból származván, illik is mindenben elsőnek lenned. Ami a külsődet illeti, Glaukónnak kedves gyermeke, úgy látszik, egyetlen elődőtől sem maradtál el semmiben. Ha aztán még a bölcs józanságban és egyebekben is – legalábbis Kritiasz állítása szerint – szépen fejlődöttél, akkor, kedves Kharmidészem, boldognak szült az anyád. Így áll tehát a dolog. Ha ugyanis – mint Kritiasz mondja – megvan már benned a bölcs józanság, és kellően józan vagy, akkor nincs semmi szükséged sem Zalmoxisz, sem a hüperboreosz Abarisz ráolvasásaira, hanem egyenesen oda kell adnom neked a fejfájás elleni orvosságot. Ha azonban úgy érzed, hogy ezekben némi hiányt szenvedsz még, akkor rád kell olvasnom az orvosság adagolása előtt. Te magad mondd

meg tehát nekem, hogy egyetértesz-e velem, és állítod-e, hogy kellően birtokában vagy a bölcs józanságnak, vagy még nem teljesen?

Elpirult ekkor Kharmidész, s először még szebbnek látszott – mert illetett korához ez a szemérmesség –, de aztán egészen ügyesen megfelelt. Azt mondta, hogy a jelen esetben nem könnyű dolog sem igent mondani, sem nemet a föltett kérdésre. – Ha ugyanis – mondta – azt állítom, hogy nem vagyok józan, egyrészt ostobaság saját magamról illet állítani, másrészt Kritiaszt is meghazudtolom és sok mást is, kik józan embernek tartanak, mint ő állította; ha viszont igent mondom, és dicsérem magamat, talán visszatetszőnek tűnhetem föl. Úgyhogy nem tudok neked mit válaszolni.

– Szerintem helyesen beszélsz, Kharmidészem – válaszoltam én. – Úgy látom jónak, hogy közösen vizsgáljuk meg, vajon megszerezted-e már, ami után kérdezősködöm, hogy se te ne légy kénytelen olyasmit mondani, amit nem akarsz, se én ne térjek rá vizsgálat nélkül az orvoslásra. Ha tehát neked is úgy tetszik, kész vagyok ezt megvizsgálni veled együtt; ha azonban nem, hagyjuk az egészet,

– Ó, nagyon is kedvemre való lesz – felelte. – S ha ezen múlik, csak vizsgálj meg a dolgot úgy, ahogyan te a legjobbnak tartod.

VII. – Hát akkor – szoltam – a következő módon a tartom a legjobbnak a vizsgáladást.

Világos, hogy ha megvan benned a bölcs józanság, tudsz is valami véleményt adni róla. Mert

ha valóban megvan benned, szükségképpen valahogyan érzékelhető is. Ebből aztán valami vélemény alakul ki benned róla, hogy voltaképpen mi is, milyenfajta dolog is az a bölcs

józsátság. Vagy nem így gondolod?

– De igen – mondta.

– Nemde – folytattam –, amit gondolsz, arról esetleg meg is tudod mondani – hiszen tudsz görögül –, hogy minek látod?

– Hihetőleg – felelte.

– Hogy tehát kitaláljuk, hogy megvan-e benned vagy nincs, mondd meg, minek tartod a

bölcs józsátságot?

Először húzódozott, és nemigen akart felelni; aztán mégis azt mondta, hogy véleménye szerint a bölcs józsátság abban áll, hogy mindent rendesen és nyugodtan végzünk el, az utakon

nyugodtan megyünk és beszélgetünk, és minden egyebet is hasonlóképpen csinálunk. –

Egyszóval – mondta – véleményem szerint valami nyugodtság az, amit kérdezel.

– Vajon csakugyan jól beszélsz? – kérdeztem. – Azt mondják ugyan, Kharmidészem, hogy a nyugodt emberek józanok is. Lássuk tehát, hogy igazat mondanak-e. Mondd meg nekem: a bölcs józsátság nem a szép dolgok közül való?

– De igen, nagyon is – mondta.

– Vajon hát a grammatikus iskolájában ugyanazon betűk gyors leírását tartják-e a legszebb dolognak vagy pedig a lassút?

– A gyorsat.

– Hát az olvasásnál? A gyors a szép vagy a lassú?

– A gyors.

– Hát a lantpengetésnél a gyors vagy a birkózásban a heves nem sokkal szebb-e a nyugodtnál vagy a lassúnál?

– De bizony.

– Hát az ökölvívásban vagy a szabadstílusú birkózásban nem éppen így van-e?

– De nagyon is.

– A futásban, az ugrásban és a test Összes többi dolgában nem a gyorsan és sebesen végbemenő dolgok a szépek, a nehézkesen végbemenők a csúnyák?

– De úgy látszik.

– Úgy látjuk tehát – szóltam –, hogy a testre vonatkozólag nem a nyugodt, hanem a leggyorsabb és legélénkebb a legszebb, ugye?

– Így van.

– De a bölcs józsátság valami szép dolog?

– Igen.

– Tehát a testre vonatkozólag nem a nyugodtság, hanem a gyorsaság volna a józanabb, minthogy a bölcs józsátság szép dolog.

– Úgy látszik – mondta.

– Hát aztán – folytattam – melyik a szebb: a könnyű felfogás vagy a nehéz?

– A könnyű felfogás.

– A könnyű felfogás a gyors tanulásban nyilvánul meg, a nehéz felfogás pedig a nyugalmas és lassú tanulásban?

– Igen.

– Hát mást tanítani nem szebb gyorsan és lendületesen, mint nyugodtan és lassan?

– De igen.

– Hát aztán emlékeztetni és emlékezni szebb-e nyugodtan és lassan, mint gyorsan és

élénken?

- Nem, gyorsan és élénken szebb – felelte.
- Hát a lélekjelenlét, az nem valami élénksége a léleknek, ahelyett, hogy a nyugalma

volna?

- De igen.
- A mondottak megértése is, akár a betűvetés, akár a lantpengetés tanítójánál, akár bárhol

másutt, nemde akkor a legszebb, ha nem nagyon lassan, hanem ha igen gyorsan megy?

- Bizony akkor.
- Azonfelül a lélek vizsgálódásainál és a tanácskozásban is, gondolom, nem a leglassúbb, a nehézkesen tanácskozó és a nehezen utat találó méltó a dicséretre, hanem aki a legkönnyebben és leggyorsabban cselekszik.

– Úgy van.

– Nem úgy találjuk tehát, Kharmidészem – folytattam –, hogy a lélekre is meg a testre vonatkozólag is mindenben a gyorsaság és a sebesség a szebb, nem a lassúság és a nyugalom?

– De úgy látszik.

– Ennek az érvelésnek alapján tehát nemigen lehet a nyugodtság a bölcs józanság, sem pedig a nyugodt élet a józan élet, hiszen a józan életnek szépnek kell lennie. Mert hát kettő közül az egyik: vagy sohasem, vagy csak nagyon kevészer tűntek az életben a nyugodt cselekvések szebbnek, mint a gyorsak és határozottak. De még ha a nyugodt cselekvések nem kisebb számban volnának is szépek, mint a gyorsak és határozottak, akkor sem volna a bölcs józanság inkább valami nyugodt cselekvés, mint gyors és határozott, sem a járásban, sem a beszédben, sem sehol másutt, sem pedig a nyugodt élet nem lehetne józanabb dolog a nem nyugodtnál, minthogy érvelésünk során valami szépségnek tételeztük föl a bölcs józanságot, márpedig a gyors cselekvések nem tűntek kevésbé szépnek, mint a nyugodtak.

– Úgy gondolom, Szókratészom, helyesen beszéltél – válaszolta.

VIII. – Így tehát, Kharmidész – folytattam –, újból, még jobban figyeld meg a dolgot, tekints magadba, és fontold meg, milyenné tesz téged a benned lévő bölcs józanság, és milyen

az Önmagában, hogy ilyenné tehet téged? Majd mindezt átgondolva mondd meg helyesen és bátran: minek tartod tulajdonképpen?

Akkor ő – rövid szünetet tartva és nagyon férfiasan magába nézve – így szólt:

– Úgy tűnik nekem, hogy a bölcs józanság tartózkodással jár, szemérmessé teszi az embert, vagyis olyasvalami, mint a szemérmesség.

– Rendben van – szóltam. – Ugye az imént rám hagytad, hogy a bölcs józanság szép

dolog?

– Igen – mondta.

– Nemde a józan emberek egyúttal jó emberek is?

– Igen.

– Vajon hát lehet-e jó az, ami nem jóvá tesz?

– Bizony nem.

– A bölcs józanság tehát nemcsak szép, hanem jó is.

– Úgy látom.

– Hát aztán – folytattam –, nem hiszel Homérosznak, hogy helyesen mondja: „Nem jó a

szemérmesség a szűkölködő embernek.”*

– De hiszek – válaszolta.

– Úgy látszik tehát, hogy a szemérmesség jó is meg nem is.

– Úgy látszik.

– A bölcs józanság pedig jó, ha jóvá teszi azokat, akikben megvan, rossz pedig sohasem.

– Nekem is az a véleményem, mint neked.

– A bölcs józanság tehát nem lehet a szemérmesség, mert amaz mindig jó, a szemérmesség pedig nem kevésbé jó, mint amennyire rossz.

IX. – Úgy tűnik nekem, Szókratészom – mondta –, hogy ezt helyesen állíthatjuk. De vizsgálj csak meg, mennyiben állhat meg a következő meghatározás a bölcs józanságról. Az imént ugyanis eszembe jutott – amit már hallottam valakitől –, hogy a bölcs józanság abban áll, hogy ki-ki a magáét csinálja. Vizsgálj meg tehát ezt, hogy a te véleményed szerint helyesen mondja-e ezt az illető.

– Ó, te huncut – szóltam –, ettől a Kritiasztól hallottad te ezt, vagy valamelyik másik

bölcsőtől!

– Úgy látszik – mondta Kritiasz –, mástól: mert tőlem ugyan nem.

– De hát mi múlik azon, Szókratészom – mondta Kharmidész –, hogy kitől hallottam?

– Semmi – szóltam. – Semmiképpen nem azt kell ugyanis keresni, hogy ki mondta, hanem

hogy igaz-e vagy sem.

– Igen helyesen beszélsz – mondta.

– Zeuszra! – szóltam. – Ha megtalálnánk, hogy mit jelent tulajdonképpen, csodálkoznám; mert valami rejtvényhez hasonlít.

– De hát miért? – kérdezte.

– Mert hát nem úgy gondolta, ahogyan a szavak hangzanak – folytattam –, aki azt állítja, hogy a bölcs józanság abban áll, hogy ki-ki a magáét csinálja. Vagy te azt tartod, hogy a grammatikus semmit nem csinál, amikor ír vagy olvas?

– Dehogyan tartom – mondta.

– Úgy gondolod tehát, hogy a grammatikus csak a saját nevét írja és olvassa, és titeket, gyerekeket is arra tanít; vagy azért leírtátok ellenségeitek nevét is, nem kevésbé, mint a sajátotokat és a barátaitokét?

– Nem kevésbé.

– Ebben az esetben tehát idegen ügyekbe avatkoztatok be, és nem voltatok józanok?

– Dehogyan nem voltunk.

– De hiszen nem a magatokét csináltátok, ha ugyan az írás és olvasás is annyi, mint

csinálni valamit.

– Persze hogy annyi.

– És az orvoslás, barátom, a házépítés, a szöveg és valami készítmény előállítása valamiféle mesterséggel: ez is annyi, mint csinálni valamit?

– Nagyon is.

– Hát aztán – folytattam –, gondolod, hogy helyesen kormányozzák azt a várost, ahol az a törvény, hogy ki-ki saját maga szője és mossa a saját ruháit, maga készítse a cipőit meg az olajos üveget, a testvakaró kést és a többi dolgot is, mind ugyanezen elv szerint, a máséhoz ne

nyúljon, de a sajátját ki-ki maga készítse és csinálja?

– Nem gondolom – mondta.

– Ha azonban józan értelemmel kormányoznák – szóltam –, helyes lenne a kormányzása?

- Miért ne lenne? – mondta.
- Így viselkedni tehát és ilyen értelemben kinek-kinek a magáét csinálni – ebben nem

állhat a bölcs józanság.

- Úgy látszik, csakugyan nem.
- Talányokban szólt tehát, úgy látszik, amint az imént is mondtam, aki azt állította, a bölcs józanság abban áll, hogy ki-ki a magáét csinálja; mert hát nem lehetett ennyire együgyű.

Vagy

valami balga embertől hallottad ezt, Kharmidészem?

- Dehogyan – felelte –, nagyon is bölcsnek látszott.
- Annál inkább talánynak vetette ezt csak oda, gondolom, mert nehéz átlátni, hogy voltaképpen miben is áll ez: a magáét csinálni.
- Lehetséges – mondta.
- Miben is állna tehát ez: a magáét csinálni? Meg tudnád-e mondani?
- Zeuszra, én ugyan nem tudom – mondta. – Hanem talán azt is föltehetjük, hogy maga a mondója sem tudta, mit is gondolt. – E szavak közben hamiskásan mosolyogva Kritiaszra pillantott.

X. Ekkor Kritiasz, aki már nyilvánvalóan régóta küszködött magával, és a becsvágy is dolgozott benne, Kharmidész és a többi jelenlevő előtt, s aki eddig is csak nagy nehezen türtőztette magát, nem tudta tovább megállni, Így aztán mindinkább meggyőződtem róla, amit

sejtettem, hogy Kharmidész azt a meghatározást a bölcs józanságról Kritiasztól hallotta.

Kharmidész ugyanis, azt akarván, hogy ne ő maga, hanem Kritiasz álljon helyt a saját meghatározásáért, finoman ingerelte őt, és úgy tett, mintha alulmaradt volna a vitában. Kritiasz pedig nem tudta magát türtőztetni, sőt láttam, hogy haragszik is Kharmidészre, mint a

költő a színészre, aki rosszul adja elő a költeményeit. Végül rátekintve így szólt:

- Azt gondolod, Kharmidész, hogy ha te nem tudod, mit gondolt, aki azt állította, hogy a bölcs józanság abban áll: a magáét csinálni, ő sem tudja?
- Kedves Kritiaszom – szóltam közbe –, nem csoda, hogy Ő, aki ilyen fiatal, nem tudja, neked azonban már csak korod és tanulmányaid folytán is illik tudnod. Ha tehát megengeded, hogy abban áll a bölcs józanság, amit Kharmidész mond, és vállalod a vitatkozást, sokkal szívesebben vizsgálnám meg veled, hogy vajon igaz-e vagy sem ez az állítás.
- Nagyon is megengedem és vállalom a vitát – mondta.
- Helyesen teszed – válaszoltam. – Mondd csak, megengeded-e azt is, amit az imént kérdeztem, hogy az összes kézművesek készítenek valamit?
- Igen.
- Vajon hát a te véleményed szerint ők csak a magukét készítik vagy másokét is?
- Másokét is.
- És józanok így is, hogy nemcsak a magukét készítik?
- Mi az akadálya ennek? – kérdezte.
- Részemről semmi – válaszoltam. – De nézd csak meg, hogy nincs-e annak a részéről akadálya, aki azt állította: a bölcs józanság abban áll, hogy ki-ki a magáét csinálja, aztán meg azt mondja, hogy semmi akadálya nincs annak az állításnak, hogy a másokét csinálók is józan emberek.
- Én tehát – mondta erre – abba egyeztem volna bele, hogy a másokét csinálók józanok? Nem abba, hogy a készítőik azok?

– Mondd csak – folytattam –, nem ugyanannak hívod a készítést és a csinálást?
– Bizony nem – felelte. – De még a munkálkodást és a készítést sem. Mert megtanultam Hésziodosztól,* hogy semmi munka nem szégyen. Gondolod, hogy ő – ha ilyesféle munkálkodást és készítést nevezett volna munkának, amit az imént említettél – akár azt is mondhatta volna, hogy senkinek sem szégyen sarut szabni vagy sózott halat árulni, vagy bordélyban üldögélni? Nem szabad ezt gondolnunk, Szókratészom, hanem véleményem szerint ő is megkülönböztette egymástól a készítést, a csinálást és a munkálkodást; és a készítés bizony néha szégyenletes, amikor nem a szép felé törekszik, a munka azonban sohasem szégyen. A szépen és hasznosan készített dolgokat nevezte ugyanis munkának, és az ilyenfajta készítést munkálkodásnak és csinálásnak. Azt kell tehát mondanunk, hogy ő csak az

ilyen dolgokat tartja a magunkénak, minden káros dolgot pedig tőlünk idegennek. Úgyhogy Hésziodoszról meg bármely más értelmes emberről azt kell gondolnunk, hogy ők is azt nevezik józan embernek, aki a magáét csinálja.

XI. – Kritiasz – folytattam –, úgyszólván mindjárt a beszéded elején megértettem én, hogy a sajátunkat és a magunkét nevezted jónak, és a jó dolgok készítését csinálásnak; hiszen Prodikosztól én is hallottam ezerszámra ilyen szó-megkülönböztetéseket. De jó, megengedem neked, hogy olyan értelmet tulajdoníts a szavaknak, amilyent akarsz. Csak azt fejtsd ki világosan, hogy mire használod azt a szót, amit éppen kimondasz. Most tehát újból előről, világosabban határozd meg: Vajon a jó dolgoknak a csinálását, készítését vagy nevezd, ahogy akarod, ezt mondod te bölcs józanságnak?

– Úgy van.

– Nem a rosszat, hanem a jót csináló tehát a józan ember?

– Hát te, kedvesem – szólt közbe –, nem így gondolod?

– Hagyd ezt – feleltem. – Most nem az én véleményemet vizsgáljuk, hanem amit te

mondasz.

– Én bizony – mondta – a nem jót, hanem rosszat készítő nem mondom józan embernek,

de a jót és nem rosszat cselekvőt igen. Mert világosan így határozom meg neked: a jók csinálása a bölcs józanság.

– Talán nincs is akadály annak, hogy igaz legyen a szavad. De azt bizony csodálom – folytattam –, ha azt gondolod, hogy a józan emberek nem tudják, hogy józanok.

– De én ezt nem is gondolom – mondta.

– Kevéssel ezelőtt – feleltem – azt állítottad, nincs semmi akadály annak, hogy a kézművesek, még ha mások dolgát készítik is, józanok legyenek.

– Mondtuk ezt – szólt –, de mit akarsz vele?

– Semmit, de mondd csak: véleményed szerint az orvos, ha gyógyít, hasznos dolgot készít-e magának és annak, akit meggyógyított?

– Igen.

– Nemde a kötelességét cselekszi, amikor ezt teszi?

– Igen.

– S aki a kötelességét cselekszi, nem józan ember? – De igen.

– Feltétlenül kell-e tudnia az orvosnak, mikor lesz hasznos a gyógykezelése és mikor nem? Hát a kézművesek közül mindegyiknek kell-e tudnia, hogy mikor fog hasznot húzni a munkából, amit éppen csinál, és mikor nem?

– Valószínűleg nem.

– Néha azonban – folytattam – az orvos sem tudja magáról, hogy hasznosan vagy károsan cselekedett-e. Ámbár ha hasznosan cselekedett, a te véleményed szerint józan értelemmel

cselekedett. Vagy nem így mondtad?

– De így.

– Nemde – úgy látszik tehát – néha hasznosan cselekedvén, józan értelemmel cselekszik és józan is, de nem tudja magáról, hogy józan?

XII. – Ez már – szolt –, Szókratészom, nemigen lehetséges. De ha te azt gondolod, hogy ez az én előbbi állításaimból szükségképpen következik, inkább visszavonnék valamit közülük, és nem szégyellném azt mondani, hogy nem helyesen beszéltem, sokkal kevésbé, mintsem hogy valaha is elfogadjam, hogy az önmagát nem ismerő ember józan lehet. Mert én éppen ezt nevezem bölcs józanságnak: az önismeretet, és összhangban vagyok azzal is, aki Delphoiban fölfüggesztett valami ilyesféle feliratot.* Azt gondolom ugyanis, ez a felirat azért van ott, hogy mintegy az isten üdvözlétül szolgáljon a belépőknek az „Örvendezzél!” helyett.

Mintha nem volna egészen helyes ez az „Örvendezzél!” köszöntés, hiszen nem erre kell egymást buzdítanunk, hanem arra, hogy józan emberek legyünk. Így üdvözli tehát az isten a szentélybe belépőket, másképp, mint az emberek; véleményem szerint így gondolta az is, aki fölfüggesztette azt a feliratot. Minden belépőnek csak ezt mondja: „Légy józan!” De mint afféle jós, rejtélyesebben szólj mert az „Ismerd meg önmagadat!” és a „Légy józan!” ugyanazt

jelenti, miként az írás is és én is állítom, de talán akad, aki másnak gondolja. Úgy látszik, hogy azok is másnak gondolták, akik a későbbi feliratokat fölfüggesztették, mint például „Semmit se túlzottan!” és „Kezesség, rögtön kész a baj!”. Ezek ugyanis ezt is: „Ismerd meg önmagadat!”, jó tanácsnak gondolták, nem pedig az istennek a belépőkhöz intézett üdvözlétének, aztán, hogy ők se maradjanak el a hasznos tanácsok kifüggesztésében, ezeket a feliratokat tették ki. De most következik, hogy miért is mondom mindezt, Szókratészom: az előbbi állításaimat mind átengedem neked – hiszen talán te beszéltél helyesebben, talán én, de

nemigen jött ki semmi világos dolog abból, amit beszéltünk –, most azonban vállalom ennek a

megvitatását, ha kétségbe vonod, hogy a bölcs józanság önmagunk ismerete.

XIII. – Kritiasz – feleltem –, úgy tárgyalj velem, mintha én tudnám, amit tőled kérdezek;

és ha akarnám,

megegyezhetnék veled. De ez nem így van, hanem mindig veled együtt vizsgálom meg a tételt, minthogy én magam sem tudom. Ha tehát megvizsgáltam, szívesen megmondom, hogy egyetértetek-e vagy sem. Csak türtőztess magad, amíg megvizsgálom.

– Vizsgáld hát meg – mondta.

– Meg is vizsgálom – feleltem. – Ha tehát a bölcs józanság annyi, mint valamit ismerni, világos, hogy valamiféle tudomány és valaminek a tudománya; vagy nem?

– De igen – mondta –, saját magának.

– Nemde – kérdeztem – az orvoslás az egészségnek a tudománya?

– Úgy van.

– Ha tehát – folytattam – megkérdeznél engem: „Az orvoslás az egészségnek a tudománya lévén, miben hasznos nekünk és mit eredményez?”, azt felelném, hogy nem kis hasznot hoz: ugyanis szép dolgot eredményez, az egészséget, ha elfogadod fejtegetésemet.

– Elfogadom.

– S ha aztán megkérdeznél az építőmesterségről, a házépítés tudományáról, hogy az milyen dolgot eredményez, azt felelném, hogy a lakásokat; s ugyanígy a többi mesterségnél is. Így tehát a bölcs józanságra vonatkozólag is, minthogy nézeted szerint ez önmagának tudománya,

meg kell tudnod mondani, ha megkérdeznék: „Kritiasz, a bölcs józanság, önmagának lévén a tudománya, milyen szép és nevére méltó hasznot hajt nekünk? Rajta hát, mondd meg!”

– Az ám, Szókratészom – mondta –, de nem jól vizsgálódói. Mert ez nem hasonló a többi tudományhoz, de még a többiek sem egymáshoz, te pedig mint hasonlót vizsgálod őket. Aztán mondd csak nekem, a számtanban és a mértanban miféle hasonló eredmény van, amilyen például az építőmesterségben a ház vagy a szövőmesterségben a ruha, vagy más ilyesfajta hasznos dolgok, amelyeket nagy számban lehetne felsorolni sok mesterségnél. Vajon ezeknél is tudsz-e valami ilyen hasznos eredményt fölmutatni? Nem fogsz tudni.

– Igazad van – feleltem. – De azt meg tudom neked mondani, hogy ezek közül mindegyik minnek a tudománya, ami valami más, mint maga a tudomány. Például a számtan a párosnak és

páratlanak, a saját mennyiségük nagyságának és egymáshoz való viszonyulásának a tudománya; ugye így van?

– Így van – mondta.

– Ugye más a páratlan és a páros, mint maga a számtan?

– Hogyne volna más.

– A mérlegeléstan pedig a súlyosabb és a könnyebb súlynak a tana: de másvalami a súlyos és a könnyű, mint maga a mérlegeléstan. Elismered?

– El.

– Mondd meg hát, hogy a bölcs józanság minnek a tudománya, ami másvalami, mint a bölcs

józanság?

XIV. – Éppen ez az, Szókratészom – mondta. – A vizsgálódás során elérteztél arra a pontra, ahol a bölcs józanság az összes tudományoktól különbözik, te viszont a többiekkel való hasonlóságát keresed. De ez nem így van, hanem az összes többi másnak a tudománya, de önmagának nem, ez azonban egyedül az összes többi tudománynak a tudománya és még magamagáé is. És ez teelőtted nem ismeretlen, távolról sem, hanem, gondolom, mégiscsak azt

teszed, amit az imént tagadtál: csak engem akarsz cáfolgatni, és elhagyod a vizsgálódás tárgyát.

– Mit tételezel fel rólam? – válaszoltam. – Ha én téged cáfolgatlak, semmi másért nem teszem, mint amiért a magam szavait is megvizsgálném, attól tartva, hogy valamiképpen megtéveszttem magam abban a hitben, hogy tudok valamit, holott nem is tudok. Most is azt állítom tehát, hogy ezt teszem, a tárgyat vizsgálom, elsősorban leginkább a magam érdekében,

de talán a többi barátom kedvéért is. Vagy nem gondolod, hogy úgyszólván minden ember számára közös jó az, ha nyilvánvalóvá válik minden egyes létezőnek a mibenléte?

– De nagyon is, Szókratészom – mondta.

– Akkor hát – folytattam – bátran felelj meg, hogy a kért dologról mi a véleményed; és ne törődj azzal, hogy Kritiasz vagy Szókratész lesz-e a megcáfolt. Csak magára a gondolatmenetre figyelj, hogy hová fejlődik a vizsgálódás során.

– Így fogok tenni – felelte –, mert látom, hogy helyesen beszélsz.

– Mondd meg hát – folytattam –, hogy mit tartasz a bölcs józanságról?

XV. – Azt állítom tehát – mondta –, hogy ez, a többi tudomány közül egyedül, önmagának is és a többi tudománynak is a tudománya.

– Nemde – folytattam – talán a tudatlanságnak is tudománya lesz, ha egyszer a

tudományé?

– Alighanem.

– Egyedül tehát a józan ember fogja magamagát ismerni, és egyedül ő tudja majd megvizsgálni, mit tud éppen vagy mit nem, és hasonlóképpen a többieket is ellenőrizni: ki mit

tud vagy vél tudni, ha ugyan tud valamit, és viszont miről képzei, hogy tudja, pedig nem is tudja; mások közül senki sem tudja ezt megtenni. Éppen ebben áll a józanértelműség, a bölcs józanság és az önismeret: tudni azt, hogy mit tudunk és mit nem. Vajon ez az, amit mondasz?

– Úgy van – felelte.

– Újból – szoltam –, harmadszor és utoljára (Zeusz segítsen!), mintegy előlről vizsgáljuk meg tehát, vajon először is lehetséges-e ez vagy nem: tudni, mit tud az ember és mit nem tud, egyrészt, hogy tud, másrészt, hogy nem tud; aztán hogyha nagyon is lehetséges, mi hasznunk lesz abból, hogy ezt tudjuk.

– Meg kell vizsgálni – mondta.

– Rajta hát, Kritiaszom, nézd meg, hátha te valamivel zavartalanabban haladsz előre, én ugyanis zavarban vagyok. S megmondjam neked, hogy miben zavarodom meg?

– Persze hogy mondd meg.

– Nemde – folytattam – az egészben az a kérdés, hogy vajon van-e olyan tudomány, amelyet te az imént említettél, amely nem másvalaminek, hanem önmagának és a többi tudománynak a tudománya és még a tudatlanságé is?

– Úgy van.

– Nézd csak, barátom, milyen fonák dolgot próbálunk állítani, a többi dolognál ugyanis, ha ugyanezt vizsgálod, be fogod látni, úgy hiszem, hogy ez lehetetlen.

– Hogyan és hol?

– A következőkben. Figyeld csak meg, véleményed szerint van-e olyan látás, amely azokat a dolgokat, melyeket a többi látás lát, nem látja, önmagát viszont és a többi látást látja és még a nem látást is hasonlóképpen; színt ugyan semmit sem lát, látás létre, de önmagát és a többi látást igen. Mit gondolsz, van valami ilyen?

– Zeuszra, nem hiszem.

– Hát hallás, amely semmiféle hangot nem hall, de önmagát és a többi hallást hallja és még

a nem hallást is?

– Az sem lehet.

– Összefoglalva tehát vizsgáld meg az összes érzékelést: vajon van-e olyan, amely az érzékeléseknek az érzékelése és önmagának is, de abból, amit a többi érzékelés érzékel, semmit sem érzékel?

– Nincs.

– Hát van-e olyan vágy, mely semmiféle gyönyör után nem vágyódik, hanem csak önmaga

és a többi vágy után?

– Nincs.

– De még akarat sincs, úgy hiszem, amely semmi jót nem akar, csak önmagát és a többi

akaratot akarja.

– Az sincs.

– Szeretetet tudnál mondani valami olyasfélét, amely nem valami szépnek a szeretete, hanem önmagáé és a többi szereteté?

– Nem én.

– Hát félelmet észrevettél-e már valami olyasfélét, amely önmagától és a többi félelemtől

fél, de a szörnyűséges dolgok közül semmitől sem fél?

– Nem vettem észre – mondta.

– Hát véleményt, mely a vélemények véleménye és önmagáé, de arról, amire a többi vélemény vonatkozik, nincs véleménye?

– Egyáltalán nem.

– De a tudományról – úgy látszik – azt állítjuk, hogy van olyan, amely ugyan semmiféle ismeretnek nem tudománya, önmagának azonban és a többi tudománynak a tudománya?

– Igen, azt állítjuk.

– Nemde fonák dolog, ha ugyan léteznek? De azért semmiképpen ne erősködjünk, hogy nincs, hanem még vizsgáljuk meg, vajon léteznek-e.

– Helyesen beszélsz.

XVI. – Nosza hát, valaminek a tudománya ez a tudomány, és van valami olyan ereje, hogy valamié legyen; így van?

– Így.

– A „nagyobból” is azt mondjuk: valami olyan ereje van, hogy valaminél nagyobb, ugye?

– Igen.

– Nemde a „kisebbnél” nagyobb, ha már egyszer „nagyobb”.

– Szükségképpen.

– Ha tehát találunk valami olyan „nagyobbat”, amely a „nagyobbnál” és önmagánál nagyobb, amiknél azonban a többi dolog nagyobb, azok közül semminél sem nagyobb, akkor mindenképpen az következne ebből: ha egyáltalán önmagánál nagyobb lehetne, kisebb is lenne önmagánál. Vagy nem?

– Szükségképpen így van, Szókratészom – mondta.

– Nemde, ha valami kétszerese a többi kétszeresének s önmagának is, csak úgy lehetne a kétszerese, ha önmagának és a többinek fele is volna; mert nincs másnak kétszerese, csak a félnek.

– Igaz.

– De ha több lehet önmagánál, nemde kevesebb is lehet, és ha súlyosabb, könnyebb is, és ha öregebb, fiatalabb is, minden egyéb tekintetben hasonlóképpen? Ami ugyanis önmaga fölötti erejét önmagával szemben is bírja, nemde azt a lényegét is birtokolja, amire az ereje vonatkozik? Ilyesfélét értek ezen: például a hallás – mondjuk – nem lehet másvalaminek a hallása, csak a hangnak, ugye?

– Igen.

– Ha tehát magamagát hallani fogja, nemde csak ha valaminek hangja van, akkor fogja hallani? Mert másképpen nem hallhatná.

– Szükségképpen így van.

– És ha a látásnak, kedves barátom, ha ugyan az magamagát látni fogja, szükségképpen valami színt kell birtokolnia; színtelent ugyanis a látás sohasem lát.

– Bizony nem.

– Látod tehát, Kritiaszom, hogy valahány dolgon most végigmentünk, ezek egy része teljesen lehetetlennek látszik előttünk, más részükre vonatkozólag viszont erősen kétséges, hogy lehet-e erejük önmagukkal szemben. A nagyságnál ugyanis, a sokaságnál és az ilyesfélénél teljesen lehetetlen; vagy nem?

– De igen.

– A hallás viszont, a látás, sőt még az önmagát mozgató mozgás is, az önmagát égető melegség és minden ilyesfélék: ezekben is kételkednek egyesek, de mások talán nem. Valami nagy férfiúra van tehát szükség, kedves barátom, aki mindezt el fogja dönteni, hogy vajon semmi sincs-e olyan természetű dolog a létezők közül, aminek van ereje önmagával szemben

is, hanem csak mással szemben, vagy pedig egyeseknek van, másoknak nincs. És ha vannak, amelyeknek van erejük önmagukkal szemben, vajon köztük van-e az a tudomány, amelyet mi

bölcs józanságnak nevezünk. Én nem bízom magamban, hogy el tudnám ezt dönteni. Ezért én sem azt nem merem határozottan állítani, hogy ez egyáltalán lehetséges: „a tudomány tudománya”, de ha létezik is, akkor sem fogadom el, hogy ez a bölcs józanság, amíg meg nem

vizsgálom, vajon mint ilyen használ-e nekünk vagy nem. Azt ugyanis sejtem, hogy a bölcs józanság valami hasznos és jó dolog. Te tehát, Kallaiszkhrosz fia – aki azt állítod, hogy ez a bölcs józanság, a tudomány tudománya és még a tudatlanságé is –, először ezt mutasd ki, hogy lehetséges, amiről éppen most szoltam, aztán, hogy a lehetségesen felül hasznos is. S akkor engem tüstént meggyőzhetnél, hogy helyesen beszélsz a bölcs józanság lényegéről. XVII. Mikor Kritiasz ezt meghallotta, és látta, hogy zavarban vagyok – mint akik magukkal szemben ásítozókat látnak és maguk is ásítani kezdenek –, úgy látszott, hogy az én zavarom kényszerítő hatására ő is zavarba jött. De mint állandó köztiszteletben álló ember szégyellte magát a jelenlévők előtt, és nem is akarta elismerni, hogy nem tudja eldönteni, amire fölhívtam őt, tehát zavarát leplezve, kitérő választ adott. S akkor én, hogy beszédünk fonala el ne szakadjon, így szoltam:

– Ha úgy tetszik, Kritiaszom, fogadjuk most el, hogy lehetséges a tudomány tudományának létezése; majd máskor megvizsgáljuk, így van-e vagy sem. Rajta hát, ha ez nagyon is lehetséges, miért lehetne a segítségével jobban tudni: mit tud valaki és mit nem? Hiszen azt mondtuk, hogy ebben áll az Önismeret és a bölcs józanság; ugye így van?

– Nagyon is így van, Szókratészem, és a két dolog egybe is esik – mondta. – Ha ugyanis valakinek megvan az a tudománya, amely magamagát ismeri, ő magának is olyannak kell lennie, mint annak, ami benne van. Mint amikor valakinek gyorsasága van, gyors, amikor szépsége, szép, amikor tudománya, tudós, amikor pedig valaki önmagának az ismeretét birtokolja, akkor saját magának ismerője lesz.

– Nem abban kételkedem én – feleltem –, hogy ha valakinek megvan az önmagát ismerő tudománya, akkor ismerni fogja magamagát. Ha azonban ezt birtokolja, miért tudja szükségképpen: mit tud és mit nem tud?

– Azért, Szókratészom, mert ez ugyanaz.

– Talán – szoltam. – De én, úgy látszik, nem tudok megváltozni, mert már megint nem

értem, hogyan lehet

valakinek az önismerete annyi, mint tudni, mit tud, és tudni, mit nem tud.

– Hogy gondolod ezt? – kérdezte.

– Így – feleltem. – A tudomány tudománya vajon többet tud-e majd megkülönböztetni, mint hogy az említettek közül az egyik tudomány, a másik nem tudomány?

– Nem, csak ennyit.

– Egyenlő-e a tudomány tudománya az egészségnak a tudásával és nem tudásával, vagy az igazságosnak a tudásával és nem tudásával?

– Semmiképpen sem.

– Az egyik, gondolom, az orvostudomány, a másik a politika, ez viszont semmi más, csak

tudomány.

– Így van.

– Nemde, ha valaki nem szerezte meg hozzá az egészséges és az igazságos tudását, hanem csak a tudományt ismeri, annak ismeretében csak annyit tudhat másokról és önmagáról, hogy tud valamit, és hogy van valami tudománya. Így van?

– Igen.
– De hogy mit tud, azt hogyan fogja megtudni ezzel a tudománnyal? Az egészségest ugyanis az orvostudománnyal ismeri meg, és nem a bölcs józansággal, az Összhangzatot a zeneelmélettel, és nem a bölcs józansággal, a házépítést az építészettel, és nem a bölcs józansággal, és így van mindennel; vagy nem?

– De úgy látszik.

– A bölcs józansággal pedig, ha ez pusztán a tudományok tudománya, hogyan fogja

megtudni, hogy az egészségest ismeri-e meg vagy a házépítést?

– Sehogyan sem.

– Nem fogja tehát tudni, aki az egyes tudományokat nem ismeri, hogy mit tud, hanem csak azt, hogy tud valamit.

– Valószínűleg.

XVIII. – A józanértelműség és a bölcs józanság tehát nem abban áll: tudni, hogy ki mit tud vagy mit nem tud, hanem csak – úgy látszik –, hogy tud valamit vagy nem tud.

– Meglehet.

– Az ilyen józan ember tehát mást sem tud megvizsgálni, aki azt állítja, hogy tud valamit: vajon valóban tudja-e, amit mond vagy sem, hanem, úgy látszik, csak annyit fog megismerni, hogy van valami tudománya, de hogy miféle tudománya, azt nem ismerteti meg vele a bölcs józanság.

– Úgy látszik, nem.

– Sem azt tehát, aki azt színleli, hogy orvos, de valójában nem az, nem tudja majd megkülönböztetni az igazi orvostól, sem más hozzáértőt a hozzá nem értőtől. Vizsgáljuk csak meg ezt a következő módon: ha a józan ember vagy bárki más meg akarja ismerni az igazi orvost és az álorvost, ugyebár így fog cselekedni: az orvostudományról nem fog vele beszélgetni – mert az orvos, mint mondtuk, azt nem ismeri, csak az egészséget és a betegséget; vagy nem?

– De igen, így van.

– A tudományról pedig semmit sem tud, hiszen ezt egyedül a bölcs józanságnak

tulajdonítottuk.

– Igen.

– Tehát az orvostudományról sem tud semmit az orvosember, mivelhogy az orvostudomány tudomány.

– Igaz.

– De hogy valami tudománya van az orvosnak, azt észre fogja venni a józan ember. Ha pedig ki akarja ismerni, hogy micsoda az, nemde azt fogja nézni, hogy minek a tudománya. Vagy nem ezzel határoznak meg minden egyes tudományt: nemcsak azzal, hogy tudomány, hanem hogy valamiféle, azaz bizonyos dolgoknak a tudománya? – De igen, ezzel.

– És az orvostudományt, amely más, mint a többi tudomány, úgy határozták meg, hogy az egészségnek és a betegségnek a tudománya.

– Úgy van.

– Nemde abban kell vizsgálnia annak, aki vizsgálni akarja az orvostudományt, amiben kifejt a működését, és nem azokban a külső dolgokban, amikben nem működik?

– Persze hogy abban.

– A helyesen vizsgálódó tehát az egészséghez és a betegséghez tartozó dolgokban fogja vizsgálni az orvost, hogy mennyiben ért ezekhez.

- Valószínűleg.
- Nemde ezekben úgy, hogy a szavait vagy a tetteit vizsgálja: a szavait, hogy vajon igazat mond-e, s a tetteit, hogy vajon helyesen cselekszik-e?
- Szükségképpen.
- Vajon orvostudomány nélkül figyelemmel tudná-e kísérni valaki ezek bármelyikét is?
- Bizony nem.
- Senki más tehát, csak az orvos, és így a józan ember sem; ahhoz ugyanis bölcs józanságon felül orvosnak is kellene lennie.
- Így áll a dolog.
- Szükségképpen következik tehát ezekből, ha a bölcs józanság a tudomány tudománya csupán és a tudatlanságé, hogy a józan ember sem a mesterségéhez értő orvost nem tudja

megkülönböztetni a kuruzslótól, aki csak színlel vagy csak képzel valamit magáról, és senki szakembert sem tud majd megvizsgálni, csak a magával egymesterségűt, éppúgy, mint a többi mesterember.

– Alighanem – mondta.

XIX. – Hát akkor – folytattam –, Kritiasz, mi hasznunk lenne nekünk az ilyenféle bölcs józanságból? Ha ugyanis, amit kezdetben feltételeztünk, tudná a józan ember, hogy mit tud és mit nem tud, hogy azt tudja, ezt meg nem tudja, és másokat is, a hasonló állapotban lévőket meg tudná vizsgálni, állítjuk, hogy nagyon hasznos lenne nekünk józan embereknek lennünk: mert tévedések nélkül élhetnénk végig az életünket mi magunk is a bölcs józanság birtokában,

és a többiek is mind, valahányan csak a mi vezetésünk alatt állnának. Mert sem mi magunk nem próbálnánk olyasmit cselekedni, amihez nem értünk, hanem megkeresvén a hozzáértőket,

azokra bízánk rá, sem másoknak, akiknek vezetői vagyunk, nem engednénk, hogy mást csináljanak, mint amit előreláthatólag helyesen fognak végbevinni; ez pedig az lenne, amihez értenek. És így a bölcs józanságtól kormányzott ház jó kormányzás alatt lenne, és az így kormányzott város is, és minden más, amin a bölcs józanság uralkodna. A tévedések megszüntetése után, a helyesség vezetésével az ilyen állapotban lévők minden cselekvésükben

szükségképpen szépen és jól cselekednének, a jól cselekvők pedig boldogok is. Hát nem így beszélgettünk a bölcs józanságról – folytattam –, Kritiaszom, mikor azt mondtuk, mekkora jó lenne tudni, mit tud valaki vagy mit nem tud?

– De bizony így – mondta.

– Most pedig – szóltam –, látod, hogy sehol semmi ilyenféle tudomány nem mutatkozik.

– Látom – felelte.

– Vajon tehát – folytattam – annak a bölcs józanságnak, amelyről most úgy találjuk, hogy tudja a tudományt és a tudatlanságot, van-e annyi előnye, hogy aki ennek birtokában tanul valami mást, könnyebben fog tanulni és világosabbnak fog tűnni számára minden, hiszen minden egyes dolgon felül, amit éppen tanul, látja magát a tudományt is? És a többieket is jobban meg tudja majd vizsgálni arra vonatkozólag, amit ő maga is tanult, az enélkül vizsgálódók pedig csak gyengébben és hitványabban fogják tevékenységüket végezni? Nem valami ilyesféle haszon az, kedves barátom, amit mi húzunk a bölcs józanságból, mi pedig valami nagyobbak nézzük és valami nagyobbakat keresünk benne, mint amekkora valójában?

– Meglehet, hogy így áll a dolog – mondta.

XX. – Lehet – szóltam én –; de az is lehet, hogy talán mi nem kutattunk szerencsésen.

Abból gyanítom, hogy némely dolgok különösnek tűnnek nekem a bölcs józanságra vonatkozólag, ha az ilyen. Lássuk ugyanis, ha akarod, és engedjük meg, hogy egyrészt lehetséges a tudomány tudományának létezése, másrészt – amit kezdetben állítottunk –, hogy

a bölcs józanság annyi, mint tudni, ki mit és mit nem tud. Ezt most ne vonjuk vissza, hanem hagyjuk meg: és ha mindezt megengedjük, vizsgáljuk meg még jobban, vajon hát használ-e valamit nekünk ilyen lévén. Amit ugyanis az imént mondtunk, hogy nagy jó lenne a bölcs józanság, ha ilyen lenne, mert irányítaná a gazdálkodást, a háztartást és az államot is, azt hiszem, Kritiaszom, hogy ebben nem helyesen egyeztünk meg.

– Hogyhogy? – kérdezte.

– Azért nem – folytattam –, mert nagyon könnyen egyeztünk meg, hogy valami nagy jó az az embereknek, ha mindegyikünk azt csinálja, amit tud, amit pedig nem tud, azt másra bízva, a hozzáértőre.

– Nem helyesen egyeztünk volna meg? – kérdezte.

– Nekem úgy tűnik, hogy nem – feleltem.

– Igazán különös dolgokat beszélsz, Szókratészom – mondta.

– A kutyára! – kiáltottam fel –, bizony nekem is úgy látszik; az előbb is erre gondolva mondtam, hogy valami különöst látok én, és félek, hogy nem helyesen vizsgálódunk. Mert valóban, ha csakugyan ilyen a bölcs józanság, egyáltalán nem látom világosan, hogy mi

hasznot hajtana nekünk.

– Hogyan? – kérdezte. – Beszélj, hogy mi is tudjuk, mit mondasz.

– Bizony azt hiszem – mondtam –, hogy csak fecsegek; mindazonáltal ami felötlik, meg kell vizsgálni és nem szabad meggondolatlanul elengedni, ha ugyan valaki egy kicsit is törődik magával.

– Helyesen beszélsz – mondta.

XXI. – Halld hát – szóltam – az álmodat, akár a szaru-, akár az elefántcsontkapun* át jött is hozzám. Ha ugyanis teljességgel uralkodna rajtunk a bölcs józanság, olyan lévén, amilyennek most állapítottuk meg, nemde minden a tudományok szerint történne, és egyetlen állítólagos kormányos, aki valójában nem az, sem csalhat meg bennünket, sem orvos, sem hadvezér, sem senki más, aki azt színleli, hogy tud valamit, amit nem tud, nem kerülne el a leleplezést? Ha ez így van, nemde az következne ebből, hogy a testünk egészségesebb lenne, mint most, és a tengeren vagy háborúban megmenekülnénk a veszélyekből, és a szerszámaink, a ruházatunk, az egész cipőkészletünk és minden dolgunk mesterien lenne elkészítve, és a többi sok dolog is, hiszen hozzáértő kézművesekkel dolgoztatnánk? És ha akarod, megengedhetjük azt is, hogy a jóslás is tudomány, a jövődőnek a tudománya, és a bölcs józanság ennek is fölötte állván, távol tartaná az üres fecsegőket, s az igazi jósokat állítaná helyükre mint a jövő prófétáit. Ha így lenne fölszerelve az emberi nemzetség, elismerem, hogy a tudomány szerint cselekedne és élne – a bölcs józanság ugyanis örködné, és nem engedné, hogy a tudatlanság besurranván, a munkatársunk legyen –, hogy azonban a „tudomány” szerint cselekedvén jól cselekednénk-e, és boldogok lennénk-e, ezt még nem tudjuk átlátni, kedves Kritiaszom.

XXII. – Hát pedig – felelte – nem könnyen fogsz találni a boldogság megvalósulására más lehetőséget, ha a tudományt megveted.

– Egy kicsit taníts még engem – szóltam –; milyen tudományt mondasz? Vajon a

vargaságot?

– Zeuszra, nem.

– Vagy az ércművességet?

– Semmiképpen sem.

– Vagy a gyapjú-, fafeldolgozó vagy más ilyen mesterséget?

– Dehogy.

– Így tehát – folytattam – nem maradunk már meg a mellett az állításunk mellett, hogy

boldog a tudomány szerint élő. Az ilyen emberek ugyanis a tudományuk szerint élnek, mégsem egyezel bele, hogy ezek boldogok, hanem úgy látszik, te csak bizonyos tudományok szerint élőket tartasz boldognak. Talán azt gondolod, akit én az imént említettem, aki tudja, mi minden lesz a jövőben: a jóst. Ezt vagy másvalakit gondolsz?

– Ezt is – mondta – és mást is.

– Kit? – kérdeztem. – Nemde az olyant, aki a jövőn kívül az összes elmúlt és a mostani dolgokat is tudja, és nincs, amit nem ismerne? Tételezzük fel, hogy van ilyen valaki. Nem hiszem ugyanis, hogy tudnál valakit mondani, aki még ennél is több tudománnyal élne.

– Valóban nem tudnék.

– Még azt szeretném tudni, hogy a tudományok közül melyik teszi Őt boldoggá? Vagy

mind egyformán?

– Egyáltalán nem egyformán – felelte.

– Hát melyik a leginkább? S vajon mit ismer meg ezzel a jelen, a múlt és a jövő dolgaiból?

Talán a kockázást?

– Hogyhogy – szólt – a kockázást?

– Vagy a számolást?

– Semmi esetre sem.

– Vagy az egészséget?

– Inkább – mondta.

– És azzal, amit én keresek legfőképpen – folytattam –, azzal mit ismer meg?

– Azzal – felelte – a jót és a rosszat.

– Ó, te gonosz ember – szóltam –, már régóta körbejártatsz engem, eltitkolván, hogy nem a tudomány szerint való élet volt az, ami a helyes cselekvést vagy a boldogságot biztosítja, és nem az összes többi tudomány, hanem csak az az egy, ami a jóra és a rosszra vonatkozik. Egyébként, Kritiaszom, ha ki akarod venni ezt a tudományt a többi tudomány közül, vajon az orvostudomány kevésbé fog-e gyógyítani, a cipészség kevésbé fog-e cipőket, a szövőmesterség ruhákat készíteni, a kormányzás tudománya a tengeren, a hadvezetésé a háborúban kevésbé fogja-e megakadályozni a halált?

– Semmivel sem kevésbé – mondta.

– De, kedves Kritiaszom, hogy ezek közül mindegyik jól menjen végbe és hasznos legyen számunkra, azt nem tudnánk elérni, ha ez a tudomány távol van.

– Igazad van.

– De ez mégsem a bölcs józanság, úgy látszik, mert ennek az a feladata, hogy használjon nekünk. Ez ugyanis nem a tudományoknak és a tudatlanságnak a tudománya, hanem a jóé és rosszé. Úgyhogy ha ez hasznos, a bölcs józanság inkább másvalami lehet, és nem hasznot hajtó.

– De hát miért ne lehetne az is hasznot hajtó is? Ha ugyanis a tudományok tudománya a bölcs józanság, fölötte áll a többi tudománynak és annak a jóra vonatkozó tudománynak is, s így használhat nekünk.

– Vajon a bölcs józanság vagy az orvostudomány az – folytattam –, amelyik gyógyít? És a mesterségek többi teendőit is az végzi-e, vagy a többiek, mindegyik a maga dolgát? Hát nem amellettt tanúskodunk már régóta, hogy az csak a tudománynak és a tudatlanságnak a tudománya, de másé semmié sem; nem így volt?

– De igen, alighanem.

– Tehát az egészségnek nem az a megszerzője?

- Nem.
- Az egészség ugyanis más tudományra tartozik; vagy nem?
- De igen, másra.
- De a hasznosságnak sem megszerzője, barátom; ezt a dolgot ugyanis megint más tudománynak adtuk az imént, ugye?
- Úgy van.
- Hogyan lesz tehát hasznos a bölcs józanság, ha semmiféle hasznos foglalkozást nem űz?
- Alighanem sehogyan sem, Szókratész.

XXIII. – Látod tehát, Kritiaszom, hogy régóta alapos volt az én félelmem, és jogosan vádoltam magam, hogy semmit sem ér a bölcs józanságról való vizsgálódásom. Hiszen ami közmegegyezés szerint a legszebb dolog, az nem tűnhetett volna föl előttünk haszontalannak, ha érnék valamit a helyes vizsgálódás tekintetében.

Most pedig mindenütt vereséget szenvedtünk, és nem tudjuk megtalálni, hogy a létezők közül minek adta hát ezt a nevet, a bölcs józanságot, a nyelv törvényadója. Ámbár sok mindent megengedhetünk, ami nem is következett érvelésünkből. Megegyeztünk ugyanis, hogy a tudomány tudománya, holott az érvelés nem engedte meg, s nem is állította, hogy az volna; majd elfogadtuk, hogy ezzel a tudománnyal a többi tudomány dolgait is megismerjük, bár azt sem engedte az érvelés, hogy a józan ember tudós legyen abban, hogy tudja, mit tud, és amit nem tud, arról tudja, hogy nem tudja. Ezt persze mindenképpen nagyon is szabadon engedélyeztük, meg sem vizsgálva, hogy az lehetetlenség, hogy amit valaki egyáltalán nem tud, azt valami módon mégis tudja; a mi megegyezésünk ugyanis azt mondja, hogy tud arról is, amit nem tud. Ámbár azt hiszem, semmi sincs, ami ennél értelmetlenebbnek tűnne. Mindazonáltal bár együgyű és nem merev volt a vizsgálódásunk, semmivel sem tudta jobban

megtalálni az igazságot, sőt annyira kigúnyolta, hogy amit régóta – a megegyezések és együttes okoskodások segítségével – bölcs józanságnak állítottunk, azt most nekünk nagy büszkén haszontalannak mutatta ki. Magam miatt kevésbé bosszankodom ezért; de temiattad – folytattam –, Kharmidészem, nagyon bosszant a dolog, hogy te, akinek ilyen a külseje, és aki ezenfelül a lelkedben is igen józan vagy, semmi hasznot sem fogsz húzni ebből a bölcs józanságból, és semmit sem fog neked az életben használni, habár benned megvan. De még inkább bosszankodom a ráolvasás miatt, amit a thráktól tanultam, hogy azt, bár semmit sem ér, nagy szorgalommal az eszembe véstem. Pedig nem hiszem, hogy ez így van, csak én vagyok hitvány vizsgálódó. A bölcs józanság különben valami nagy jó, és ha csakugyan megvan benned, boldog vagy. Hát nézd, hogy megvan-e, és akkor nem szorulsz rá a ráolvasásra. Ha ugyanis megvan benned, inkább azt tanácsolnám neked, tarts engem üres fecsegőnek, aki semmit sem tud érveléssel megkeresni, magadat pedig, amennyivel józanabb vagy, annyival boldogabbnak. XXIV. S ekkor Kharmidész így szólt:

- Zeuszra, Szókratészom, nem tudom, megvan-e vagy nincs-e meg bennem. Hogyan is tudnám, amiről még ti sem tudjátok kitalálni, hogy micsoda tulajdonképpen, mint magad mondod? Én bizony nem fogadok szót neked, és azt gondolom, Szókratészom, hogy rászorulok a ráolvasásra; és ami engem illet, semmi akadályja sincs, hogy rám olvass, ahány napig csak akarod, amíg elégnek nem tartod.
- Rendben van – mondta Kritiasz –, Kharmidészem, ha megteszed ezt, számomra ez bizonyíték rá, hogy józan ember vagy, ha átadod magad ráolvasás céljából Szókratésznek, és nem hagyod el őt sem nagy dologban, sem kicsinyben.
- Követni fogom és nem fogom elhagyni – mondta Kharmidész –, hiszen csúnyán járnék el, ha nem engedelmeskedném neked, a gyámomnak, és nem tenném meg, amit kívánsz.
- Valóban ezt kívánom – mondta Kritiasz.
- Meg fogom tehát tenni, ettől a naptól kezdve.
- Hát ti – szóltam én közbe – mit szándékoztok csinálni?

- Semmit nem szándékozunk – felelte Kharmidész –, hanem már el is döntöttük.
- Kényszeríteni fogsz tehát – mondtam –, s megfontolásra sem adsz időt?
- Kényszeríteni foglak – mondta –, hiszen Kritiasz parancsolja így; ezzel szemben te viszont fontold meg, hogy mit fogsz csinálni.
- Semmi megfontolás nem marad hátra – szóltam –, ha te valamit meg akarsz tenni, és még erőszakhoz is nyúlsz, senki emberfia nem tud neked ellenállni.
- Hát akkor – mondta – te se állj ellen.
- Nem – feleltem –, nem állok ellen.

EUTHÜPHRÓN

(Kerényi grácia fordítása)

I. EUTHÜPHRÓN

Mi újság, Szókratész? Mi történt, hogy nem a Lúkeionban töltöd idődet, hanem itt időzöl most, az arkhón baszileusz csarnoka közelében? Csak nincs neked is pörös ügyed az arkhónnál, mint nekem?

SZÓKRATÉSZ

Nem is pörös ügynek nevezik az athéniak az enyémet, Euthüphrónom, hanem állami vádnak.

EUTHÜPHRÓN

Mit mondasz? Állami vádat emelt volna ellened valaki? Mert azt nem tételezem föl, hogy te vádoltál volna be mást.

SZÓKRATÉSZ

Nem hát.

EUTHÜPHRÓN

Hanem másvalaki téged?

SZÓKRATÉSZ

Úgy bizony.

EUTHÜPHRÓN

Kicsoda?

SZÓKRATÉSZ

Magam sem igen ismerem azt a férfiút, Euthüphrónom; mert ifjú még, azt hiszem, és ismeretlen. A neve pedig, úgy tudom, Melétosz. Egyébként Pitthiszbe való; nem ismeresz

véletlenül egy pitthiszi Melétoszt, egy olyan hosszú hajú, alig serkenő szakállú, hajlott orrú egyént?

EUTHÜPHRÓN

Nem emlékszem, Szókratész; de ugyan miféle vádat emelt ellened?

SZÓKRATÉSZ

Hogy mifélét? Nem éppen alávalót, véleményem szerint; mert nem csekélység ilyen ifjan ekkora dologhoz érteni: mert ő, úgymond, tudja, mitől romlanak meg a fiatalok, és kik rontják

meg őket. Csak bölcs lehet, nyilvánvaló; s mihelyt fölismerte tudatlanságomat, mellyel megrontom kortársait, elment, hogy bevádoljon az államnál, mint egy édesanyánál. S úgy látom, egyedül ő kezdi a helyes végénél a dolgot az államügyekkel foglalatokodók közül; mert az a helyes, ha elsősorban a fiatalokkal törődnek, hogy a lehető legderekabbá váljanak, miként a jó földműves is akkor cselekszik helyesen, ha a fiatal növényekkel törődik legelőbb, s csak azután a többivel; így hát Melétosz is joggal gyomlál ki legelőbb bennünket, akik megrontjuk, mint mondja, az ifjúság hajtásait; azután pedig nyilván az idősebbekre lesz gondja, s ezzel a legtöbb és legnagyobb jót cselekszi az állam érdekében, mert bizonyára arrafelé halad majd, ilyen kezdet után.

II. EUTHÜPHRÓN

Szeretném, ha így lenne, Szókratész, de attól félek, az ellenkezője fog történni. Mert úgy látom, ő kontár módra a szent tűzhelynél kezdve árt az államnál, amikor jogtalanságot követ el ellened. S mondd meg nekem, mi olyasmit művelsz, amivel szerinte megrontod a fiatalokat?

SZÓKRATÉSZ

Botorságokat, csodálatos barátom, legalábbis így hallomásra. Mert azt mondja, istencsináló vagyok, s bár új isteneket csinállok, a régiekben nem hiszek; ezek miatt emelt, úgymond, vádat ellenem.

EUTHÜPHRÓN

Értem, Szókratész; mert azt mondogatod, hogy a daimonionod szokott megnyilatkozni benned. Mint aki újításokat hajt végre az isteni dolgokban, lettél vádlottja e vádnak, s azért megy téged megrágalmazni a bíróság elé, mert tudja, hogy az efféle rágalmak sokaknál találnak meghallgattatásra. Mert engem is, amikor a népgyűlésen az isteni dolgokról beszélök s megmondom a jövőndöt, kinevetnek, mint egy eszelöst. Holott nem mondtam jóslásaimban semmi valótlant, mégis irigykednek mindnyájunkra, a magunkfélékre. De nem kell ügyet vetni rájuk, hanem tovább kell haladni előre.

III. SZÓKRATÉSZ

Kedves Euthüphrónom, az igazán potomság, hogy kinevetnek. Mert úgy látom, az athéniakat nem túlságosan izgatja, ha kiválóság hírében áll valaki, csak ne legyen bölcsességének tanítója; de ha valakiről úgy vélik, hogy másokat is olyanná akar tenni, megharagusznak, vagy irigységből, ahogy te mondod, vagy más okból.

EUTHÜPHRÓN

Ami azt illeti, nem nagyon kívánom megtapasztalni, milyen a magatartásuk énvelem szemben.

SZÓKRATÉSZ

Mert alighanem ritkán mutogatod magadat, s úgy tűnik, nem akarsz másokat a saját bölcsességedre tanítani; én pedig, attól félek, emberszeretetem miatt olyan látszatot keltek, mintha kiárasztva mindenemet, amim van, beszélnék minden embernek, nemcsak fizetség nélkül, hanem még szívesen fizetve is annak, aki hajlandó meghallgatni. Ha tehát, mint most mondtam, ki akarnának nevetni, ahogyan, miként mondtad, téged kinevetnek, nem is lenne kellemetlen, nevetve és tréfálkozva tölteni az időt a bíróságon; ha viszont komolykodnak, nem tudni, merre fordul a dolog, hacsak ti, jó sok nem tudjátok.

EUTHÜPHRÓN

De talán semmiség lesz az egész, Szókratészom, s te is kívánságod szerint harcolod végig a pörödet, és – úgy vélem – én is a magamét.

IV. SZÓKRATÉSZ

És neked, Euthüphrón, mondd hát, miféle pöröd van? Vádlott vagy benne, vagy vádló?

EUTHÜPHRÓN

Vádló.

SZÓKRATÉSZ

És kit vettél célba a váddal?

EUTHÜPHRÓN

Olyasvalakit, akinek célbavételéért eszelősnek tarthatnak.

SZÓKRATÉSZ

Micsoda? Tán repül, akit megcéloztál?

EUTHÜPHRÓN

Ugyancsak bajos volna repülnie, mert felettébb élemedett aggastyán.

SZÓKRATÉSZ

Ki az hát?

EUTHÜPHRÓN

Az apám.

SZÓKRATÉSZ

A tulajdon apád, jóember?

EUTHÜPHRÓN

Az bizony.

SZÓKRATÉSZ

És mivel vádolod, miről szól a följelentés?

EUTHÜPHRÓN

Gyilkosságról, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Héraklészre! Bizony nem látják tisztán az emberek, mi a helyes e tekintetben. Mert nem hinném, hogy bármelyik jöttment helyesen cselekedhet, csupán az, aki már kellőképpen előrehaladt a bölcsességben.

EUTHÜPHRÓN

Persze hogy kellőképpen, Zeusz a tanúm, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Nyilván valamelyik rokonod halt meg apád kezétől? Minden bizonnyal; mert egy idegen miatt csak nem jelentetted volna fel gyilkosságért!

EUTHÜPHRÓN

Nevetséges, Szókratészom, hogy azt hiszed; nem mindegy, idegen-e a halott vagy rokon, s nem csupán azt kell tekintetbe venni, hogy joggal ölte-e meg a megölője vagy nem, és ha joggal, hagyni, ha meg nem, följelenteni, még ha tűzhelyed társa s asztaltársad is a tettes. Mert ugyanúgy beszennyez téged, ha egy ilyennel, tudván a dolgról, együtt vagy, és nem tisztítod meg magadat is, őt is, igazságszolgáltatást kérve. A megölt ember egyébként napszámosom volt, és amikor Naxoszon műveltük a földet, ott dolgozott nálunk. Szóval egyszer ittasan megdühödött egyik szolgánkra, s agyonverte; mire apám kezét-lábát összekötözve egy árokba dobatta, s azután ide küldött egy embert, hogy kérdezze meg az elöljárót, mitévő legyen. Közben a megkötözöttel egyáltalán nem törődött, és semmibe vette, mint afféle gyilkost, aki ha meghalna is, nem nagy baj; s így is történt, mert az éhségtől, a hidegtől és a kötelékektől elpusztult, mielőtt a hírnök az elöljárótól visszaérkezett. Ezért

háborognak tehát, apám is meg a hozzátartozóim is, hogy én egy gyilkos miatt gyilkossággal vádolom apámat, aki még csak nem is ölte meg, mint ők mondják, de még ha megölte volna is annak rendje s módja szerint, mivel gyilkos volt, aki meghalt, nem kellene törődnöm vele; mert istentelen dolog, hogy egy fiú gyilkosságért följelentse az apját; rosszul tudják ugyanis, Szókratészom, hogy mi az isteni törvény a jámborság és az istentelenség dolgában.

SZÓKRATÉSZ

És te, Euthüphrón, Zeuszra! azt hiszed, olyan tökéletesen értesz az isteni törvényekhez, hogy s mint vannak, és a jámborsághoz meg az istentelenséghez, hogy – ha mindez így történt, ahogy mondod – nem félsz, hogy amikor vádat emelsz apád ellen, nem művelsz-e istentelen dolgot?

EUTHÜPHRÓN

Bizony semmirekellő ember volnék, Szókratészom, és semmiben sem különbözne Euthüphrón a többi embertől, ha nem tudnék minden effélét tökéletesen.

V. SZÓKRATÉSZ

Akkor hát nem lenne-e vajon a legjobb, csodálatos Euthüphrónom, ha beállanék tanítványodnak, és a Melétosz vádjára indított perem előtt egyezkedésre hívnám, s azt mondanám neki: én bizony ez ideig sokra tartottam, hogy értek az isteni törvényekhez, most pedig, mivel ő azt állítja, vétkezem azzal, hogy önkényesen hajtok végre újításokat az istenek tisztelete dolgában, a te tanítványod lettem – és ha te, Melétosz, mondanám, egyetértesz velem abban, hogy Euthüphrón bölcs az effélékben és jól gondolkodik, lásd be ezt rólam is, és ne fogj perbe; ha pedig nem, előbb emelj a tanítóm ellen vádat, mint énellenem, azon a címen, hogy az idősebbek megrontója, mert engem is megrontott és a saját apját is, engem a tanításával, amazt pedig dorgálással és fenytéssel; és ha nem hallgat rám és nem ejti el a vádat, vagy téged vádol be énhelyettem, ugyanazt fogom elmondani a bíróságon, amit az egyezkedésen külön őneki.

EUTHÜPHRÓN

Zeuszra, Szókratészom, én bizony, ha arra vetemedne, hogy bevádoljon, megtalálnám, úgy hiszem, a gyenge pontját, és sokkal előbb lenne szó a bíróságon őróla, mint rólam.

SZÓKRATÉSZ

Én pedig épp azért, kedves barátom, mert mindezt jól tudom, szeretnék a tanítványod lenni: tudván, hogy sem másvalaki, sem ez a Melétosz aligha lát keresztül rajtad, rajtam viszont oly könnyen és élesen keresztüllátott, hogy szentségtelenségemért vádat emelt ellenem. Most pedig, Zeuszra, mondd hát meg nekem, amiről olyan erősen állítod, hogy világosan tudod: hogy mit nevezel szentségesnek és mit szentségtelennek a gyilkosság

dolgában és más dolgokban is? Vajon a jámborság nem ugyanaz-e minden cselekedetnél, és önmagával azonos, az istentelen pedig ellentéte mindennek, ami jámbor, s önmagához

hasonló és egyazon idea szerint való, az istentelenség szerint mely vonatkozik mindarra, ami istentelen?

EUTHÜPHRÓN

Tökéletesen így van, Szókratész.

VI. SZÓKRATÉSZ

Mondd meg tehát, mit nevezel jámbor dolognak és mit istentelennek!

EUTHÜPHRÓN

Nos hát megmondom: az jámbor dolog, amit én teszek most, hogy aki vétkezik, akár gyilkossággal, akár szentségtöréssel, vagy más efféle bűnt követ el, azt följelenti az ember, még ha történetesen az apja vagy az anyja, vagy bárki más volna is, és ha nem jelenti föl, az istentelenség; mert nézd csak, Szókratész, milyen nagyszerű bizonyítékot hozok mindjárt erre a törvényre, hogy így áll a dolog; és már másoknak is mondtam, hogy az a helyes, ha így történik, vagyis ha nem vagyunk elnézők a vétkes iránt, akárki legyen is az; mert hiszen maguk az emberek vallják Zeust a legjobb és legigazságosabb istennek, és mind egyetértenek abban, hogy Zeusz megkötözte apját, mert az igazságtalanul lenyelte a fiait, az pedig más effélékéért kiherélte a saját apját, tőlem viszont rossz néven veszik, hogy apámat vétkéért följelentem, és így a saját véleményükkel ellentétes dolgokat mondanak az istenekről meg én rólam.

SZÓKRATÉSZ

Vajon nem épp ez-e az, Euthüphrónom, amiért bevádoltak engem, hogy rosszallom, ha valaki ilyeneket mesél az istenekről? Azt hiszem, ezek miatt fogja valaki azt mondani, hogy vétkezem. Most viszont, ha te is így vélekedsz mindezekről, aki jól értesz az effélékhez, kénytelenek leszünk, úgy látszik, ugyancsak egyetérteni. Mert mit is szólhatnánk mi, akik magunk is beismerjük, hogy semmit sem tudunk róluk? No de mondd meg nekem, a Barátság istenére kérlek, te igazán azt hiszed, hogy ez mind így csakugyan megtörtént?

EUTHÜPHRÓN

Még ezeknél csodálatosabb dolgok is, Szókratész, amikről nem is tudnak az emberek.

SZÓKRATÉSZ

És hiszed azt is, hogy az istenek valóban háborúskodtak egymással, és szörnyű ellenségeskedések voltak, meg csaták, és sok más ilyesmi, amikről a költők mesélnek, s amikkel a jó festők a különféle szentélyeket díszítik, és a nagy Panathénaia ünnepén ilyen képekkel telehímezett köntöst visznek föl a fellegvárba? Igaznak tartasuk mindezt, Euthüphrón?

EUTHÜPHRÓN

Nemcsak ezeket, Szókratészom, hanem, ahogy az imént mondtam, még sok minden mást is elmagyarázhatok neked, ha akarod, az istenek dolgairól, melyek hallatára, jól tudom, ugyancsak elámulnál.

VII. SZÓKRATÉSZ

Nem csodálnám. De ezeket majd máskor magyarázd el, amikor ráérünk; most azt próbáld világosabban megmondani, amit az imént kérdeztem. Mert az előbb nem világosítottál fel kellőképpen, barátom, amikor azt kérdeztem, mi a jámborság, hanem azt mondtad, hogy az jámbor dolog, amit most teszel, amikor gyilkosságért följelentetted az apádat.

EUTHÜPHRÓN

És igazat is mondtam, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Talán. De azért sok más dolgot is jámbornak tartasz, Euthüphrónom?

EUTHÜPHRÓN

Mert csakugyan az is.

SZÓKRATÉSZ

Ugye emlékszel rá, hogy nem arra biztattalak, hogy a sok jámbor dolog közül eggyel vagy kettővel ismertess meg, hanem azzal az egy alakkal, mely által jámbor minden, ami jámbor? Mert azt mondtad, hogy egyazon idea által istentelenek az istentelen dolgok, és jámborak a jámborak; vagy nem emlékszel?

EUTHÜPHRÓN

Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ

Tehát erre az ideára taníts meg, hogy mi is az, hogy reá tekintve s mintául véve, ha megfelel neki az, amit te csinálsz vagy másvalaki, jámbornak nevezhessem, ha pedig nem felel meg, istentelenek.

EUTHÜPHRÓN

Ha így akarod, Szókratész, így is megmondom neked.

SZÓKRATÉSZ

Persze hogy így akarom.

EUTHÜPHRÓN

Ami tehát az isteneknek kedves, az jámbor dolog, ami pedig nem kedves, az istentelen.

SZÓKRATÉSZ

Nagyszerű, Euthüphrón, most úgy válaszoltál, ahogy kértelek, hogy válaszolj. Csak azt nem tudom még, hogy helyesen-e, de nyilván arra is megtanítasz, hogy igaz, amit mondasz.

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal.

VIII. SZÓKRATÉSZ

Nos tehát, vizsgáljuk meg, mit is mondunk tulajdonképpen. Az istenek kedvelte dolog és az istenek kedvelte ember jámbor, az istenek gyűlölte dolog és az istenek gyűlölte ember viszont istentelen; és a jámborság nem azonos az istentelenséggel, hanem annak teljes ellentéte; nem így volt?

EUTHÜPHRÓN

Így hát. Ezt állapítottuk meg.

SZÓKRATÉSZ

S helyesen állapítottuk meg, úgy látszik?

EUTHÜPHRÓN

Véleményem szerint igen, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

És ugyebár azt is megállapítottuk, Euthüphrón, hogy az istenek civakodnak és összekülönböznek egymással, és ellenségeskedés van köztük?

EUTHÜPHRÓN

Meg hát.

SZÓKRATÉSZ

És az ellenségeskedés meg a harag, jóemberem, miféle véleménykülönbségből fakad közöttük? Vegyük ezt ilyenformán szemügyre: vajon ha te meg én valamilyen számmal kapcsolatban lennénk eltérő véleményen, hogy melyik a nagyobb, ez a véleménykülönbség egymás ellenségévé tenne-e bennünket, és egymásra haragítana-e, vagy számolni kezdenénk és hamar kiküszöbölnők a dolgot?

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal úgy volna.

SZÓKRATÉSZ

És ha valaminek nagyobb vagy kisebb voltáról különbözne a véleményünk, méréshez fogva hamar megszüntetnék-e ezt a véleménykülönbséget is?

EUTHÜPHRÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

S gondolom, ugyancsak latba vetéssel döntenénk a súlyosabb és a könnyebb felől?

EUTHÜPHRÓN

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

Hát akkor mire vonatkozhat az a véleménykülönbség, amiben nem tudnánk dönteni, s miatta egymás ellenségévé válnánk és haragudnánk egymásra? Talán így kapásból nem jut eszedbe, de nekem, ahogy most beszélek, úgy tűnik, hogy ez az igazságos és az igazságtalan, és a szép meg a rút, és a jó meg a rossz. Vajon nem az ezekre vonatkozó véleménykülönbség-e az, amiben nem tudnánk kielégítően dönteni, s amiatt válnánk egymás ellenségeivé, ha azzá válnánk, én és te is, meg minden más ember is?

EUTHÜPHRÓN

De igen, ez az a véleménykülönbség, Szókratészom, s effélékre vonatkozik.

SZÓKRATÉSZ

Nos hát? Vajon az istenek is nem ilyesmik miatt különböznek-e össze, Euthüphrónom, ha csakugyan összekülönböznek?

EUTHÜPHRÓN

De föltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

Így hát az istenek közül is, jeles Euthüphrónom, egyesek és mások mást-mást tartanak igazságosnak, a te szavaid szerint, és szépnek és rútaknak, és jónak és rossznak; mert nem civakodnának egymással, ha nem volna köztük ilyesmiben véleménykülönbség, ugye?

EUTHÜPHRÓN

Helyesen beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

És nemde mindegyikük, amit szépnek tart és jónak és igazságosnak, azt szereti is, és az ezekkel ellentétet gyűlöli?

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Ám ugyanazokat a dolgokat, azt mondd, egyesek igazságosnak tartják, mások pedig igazságtalannak, s ezekről vitába szállva, civakodnak és harcolnak egymással. Vajon nem így van?

EUTHÜPHRÓN

De így.

SZÓKRATÉSZ

Tehát úgy látszik, ugyanazokat a dolgokat gyűlölik is, szeretik is az istenek, és az istenek gyűlölte meg az istenek kedvelte dolog egy és ugyanaz.

EUTHÜPHRÓN

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

És akkor a jámborság és az istentelenség is ugyanaz lenne, Euthüphrónom, e szerint a beszéd szerint?

EUTHÜPHRÓN

Alighanem.

IX. SZÓKRATÉSZ

Így hát nem feleltél arra, amit kérdeztem, csodálatos férfiú! Mert nem azt kérdeztem, hogy mi az, ami egyszerre jámbor és istentelen: ami ugyanis istenek kedvelte, az egyúttal istenek gyűlölte is, úgy látszik. Úgyhogy egy csöppet sem lenne meglepő, ha azzal a cselekedettel, amit most teszel, Euthüphrónom, hogy megbünteted apádat, Zeusznak kedves dolgot művelnél, ám Kronosznak és Uranosznak gyűlöletet, és Héphaisztosznak kedvest, Hérának azonban gyűlöletet; és ha még valamelyik más isten is más nézetet vall erről a dologról, mint egy másik, azokkal is ugyanígy lenne.

EUTHÜPHRÓN

De úgy vélem, Szókratész, arra vonatkozólag egyik isten véleménye sem különbözik a másiktól, hogy nem szabad elengedni a büntetést annak, aki jogtalanul megölt valakit.

SZÓKRATÉSZ

Micsoda? Hát nem hallottál-e, Euthüphrónom, még olyan emberről, aki azt vitatja, hogy csakugyan nem szabad-e elengedni a büntetését annak, aki jogtalanul megölt valakit, vagy bármi más jogtalanságot követett el?

EUTHÜPHRÓN

Hisz szüntelenül erről vitatkoznak, a bíróságokon is meg másutt is. Mert töméntelen jogtalanságot követnek el, és mindent megtesznek és fölhoznak, hogy kibújjanak az igazságszolgáltatás alól.

SZÓKRATÉSZ

De vajon azzal egyetértenek-e, hogy jogtalanságot követtek el, s egyetértésük ellenére mondják, hogy el kell engedni a büntetésüket?

EUTHÜPHRÓN

Semmiképp sem.

SZÓKRATÉSZ

Tehát mégse tesznek meg és hoznak föl mindent. Mert, gondolom, azt nem merik sem javasolni, sem ellenvetésként hangoztatni, hogy a jogtalanság elkövetőit ne büntessék meg; hanem, gondolom, azt mondják, hogy nem követtek el jogtalanságot. Ugye?

EUTHÜPHRÓN

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Vagyis nem azon vitatkoznak, hogy el kell-e engedni a jogtalanság elkövetőjének a büntetését; hanem inkább azon vitatkoznak, hogy ki követ el jogtalanságot, és milyen cselekedettel, és mikor.

EUTHÜPHRÓN

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát nem ugyanígy van-e az isteneknél is, ha csakugyan civakodnak az igazságos és az igaztalan felett, mint állítod, és egyesek azt mondják, hogy mások jogtalanságot követtek el, amazok pedig azt mondják, hogy nem? Mivel azt természetesen senki sem meri mondani, csodálatos férfiú, egyetlen isten és egyetlen ember sem, hogy a jogtalanság elkövetőjének el kell engedni a büntetését.

EUTHÜPHRÓN

Úgy van, igazat mondtál, Szókratész, ez a lényeg.

SZÓKRATÉSZ

Hanem egyes cselekedetéről vitatkoznak, úgy gondolom, Euthüphrónom, a vitatkozók, mind az emberek, mind az istenek, ha csakugyan vitatkoznak az istenek; valamely cselekedetről különbözik a véleményük, egyesek azt mondják, jogosan történt, mások, hogy jogtalanul; vagy nem így van?

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal.

X. SZÓKRATÉSZ

Akkor hát rajta, kedves Euthüphrónom, taníts meg engem is, hogy bölcsebb legyek, milyen bizonyítékod van arra, hogy az összes istenek véleménye szerint jogtalanul halt meg az az ember, aki mint napszámos gyilkossá lett, és miután a meggyilkoltnak a gazdája megkötöztette, előbb halt meg megkötöztetése miatt, mintsem megkötözője az előjáróktól megtudta, mit kell vele tennie, s hogy helyes dolog, ha ilyesmi miatt följelenti és gyilkossággal vádolja egy fiú az apját? Rajta, próbáld meg világosan bebizonyítani nekem mindezekről, hogy az összes istenek föltétlenül helyes cselekedetnek tartják; és ha kielégítően bebizonyítod nekem, szüntelenül dicsőíteni foglak bölcsességedért.

EUTHÜPHRÓN

Alkalmasint nem lesz épp csekély munka, Szókratészom; bár nagyon világosan be tudom bizonyítani neked.

SZÓKRATÉSZ

Értem: tehát engem a bíráidnál nehezebb felfogásúnak tartasz; hiszen azoknak világosan be fogod bizonyítani, hogy jogtalanság volt, és az összes istenek gyűlölik az ilyesmit.

EUTHÜPHRÓN

Világosan, minden bizonnyal, Szókratészom, ha ugyan meghallgatják beszédemet.

XI. SZÓKRATÉSZ

Persze hogy meghallgatják, ha úgy látják, jól beszélsz. De most, amíg beszéltél, az jutott eszembe s azt latolgattam magamban: vajon ha Euthüphrón tökéletesen bebizonyítaná nekem, hogy az összes istenek jogtalannak tartják ezt a halált, mennyivel jobban tudnám meg Euthüphrónótól, hogy mi jámbor és mi istentelen? Ez a tett ugyanis, úgy tűnik, istenek gyűlölte lenne; ezzel azonban még éppenséggel nem határoztuk meg a jámborságot és az istentelenséget (mert az istenek gyűlölte istenek kedveltének is mutatkozott); így hát ezt

elengedem neked, Euthüphrónom, és ha akarod, tartsák jogtalannak és gyűlöljék az összes istenek. De vajon ne módosítsuk-e most úgy a beszédünket, hogy amit az összes istenek gyűlölnék, az istentelen, és amit szeretnek, az jámbor dolog; amit pedig egyesek szeretnek, és mások gyűlölnék, az sem ez, sem az; vajon akarod-e, hogy így határozzuk meg a jámborságot és az istentelenséget?

EUTHÜPHRÓN

Mi akadályja volna, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Számomra semmi, Euthüphrón; de te vedd fontolóra, hogy ezzel a feltevással tanítasz-e meg legkönnyebben arra, amire vállalkoztál.

EUTHÜPHRÓN

Hogyne, én is amondó volnék, hogy az jámbor dolog, amit az összes istenek szeretnek, az ellenkezője pedig, amit az összes istenek gyűlölnék, istentelen.

SZÓKRATÉSZ

S vajon ne vizsgáljuk-e meg, Euthüphrónom, hogy jól mondtuk-e ezt, vagy hagyjuk és fogadjuk el magunktól is meg másoktól is, ha bárki azt mondja valamire, hogy így meg úgy van, és értsünk egyet? Vagy meg kell vizsgálni, hogy mit mond, aki mond valamit?

EUTHÜPHRÓN

Meg kell vizsgálni; de azt hiszem, ezt most szépen mondtuk.

XII. SZÓKRATÉSZ

Csakhamar még jobban tudni fogjuk, jóemberem. Mert vedd csak fontolóra a következőt: vajon azért szeretik az istenek azt, ami jámbor dolog, mert jámbor, vagy azért jámbor dolog, mert szeretik az istenek?

EUTHÜPHRÓN

Nem értem, mit mondasz, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Akkor megpróbálom világosabban kifejteni. Ugye azt mondjuk, hogy van hordozott és hordozó, meg hajtott és hajtó, meg látott és látó; s érted, hogy mindezek különböznek egymástól, és hogy miben különböznek?

EUTHÜPHRÓN

Persze hogy értem, azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ

Ugye van szeretett dolog is, és más a szerető?

EUTHÜPHRÓN

Hogy is ne?

SZÓKRATÉSZ

Hát mondd meg nekem, vajon a hordozott azért hordozott-e, mert hordozzák, vagy másvalamiért?

EUTHÜPHRÓN

Nem, hanem azért.

SZÓKRATÉSZ

És a hajtott is, mert hajtják, és a látott, mert látják?

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Tehát nem azért látják, mert látott, hanem épp ellenkezőleg, azért látott, mert látják; és nem is azért hajtják, mert hajtott, hanem azért hajtott, mert hajtják; és nem is azért hordozzák, mert hordozott, hanem azért hordozott, mert hordozzák. Vajon teljesen világos-e, Euthüphrónom, amit mondani akarok? Azt akarom ugyanis mondani, hogy ha valami létrejön vagy szenved, nem azért hozzák létre, mert létrejött, hanem azért jött létre, mert létrehozták – és ami szenved, az sem azért, mert szenvedő, hanem azért szenvedő, mert szenved. Vagy nem értesz egyet mindezzel?

EUTHÜPHRÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Nemde a szeretett dolog is valaki által létrehozott vagy elszenvedett valami?

EUTHÜPHRÓN

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

És ezzel is úgy van, ahogy az előzőkkel: nem azért szeretik, akik szeretik, mert szeretett dolog, hanem azért szeretett, mert szeretik?

EUTHÜPHRÓN

Föltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

Tehát akkor mit mondunk a jámborságról, Euthüphrónom? Ugye az összes istenek által szeretett dolog, ahogy mondod?

EUTHÜPHRÓN

Persze.

SZÓKRATÉSZ

Vajon azért-e, mert jámbor, vagy másért?

EUTHÜPHRÓN

Nem, hanem azért.

SZÓKRATÉSZ

Vagyis azért szeretik, mert jámbor dolog, nem pedig azért jámbor, mert szeretik?

EUTHÜPHRÓN

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Viszont azért szeretett és istenek kedvelte, mert az istenek által szeretett?

EUTHÜPHRÓN

Hogy is lenne másképp?

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát nem az istenek kedvelte dolog jámbor, Euthüphrónom, és nem is a jámbor dolog istenek kedvelte, ahogy te mondod, hanem az egyik különbözik a másiktól.

EUTHÜPHRÓN

Hogyhogy, Szókratészom?

SZÓKRATÉSZ

Mert abban egyetértünk, hogy azért szeretik a jámbor dolgokat, mert jámborak, és nem azért jámborak, mert szeretik; így van?

EUTHÜPHRÓN

Persze.

XIII. SZÓKRATÉSZ

Az istenek kedvelte pedig azért, hogy az istenek szeretik, az által a szeretettsége által istenek kedvelte, nem pedig azért szeretik, mert istenek kedvelte?

EUTHÜPHRÓN

Úgy van, ahogy mondom.

SZÓKRATÉSZ

Ha viszont, kedves Euthüphrónom, az istenek kedvelte és a jámbor ugyanaz lenne, ha egyrészt jámbor voltáért szeretnék a jámbort, és az istenektől kedvelt voltáért szeretnék az istenektől kedveltet, s ha másrészt az istenektől kedvelt azért lenne istenektől kedvelt, mert szeretik az istenek, és a jámborság is azért lenne jámborság, mert szeretik: most – láthatod – szembekerülnek egymással, mint egymástól mindenben különbözők. Ugyanis az egyik azért szeretett, mert szeretnivaló, a másik azért szeretnivaló, mert szeretik. És úgy fest a dolog, Euthüphrónom, hogy kérdésemre, mi a jámborság, nem akartad a lényegét feltárni előttem, hanem csak egyik jellegzetességéről beszéltél, ami a jámborsággal történik, és pedig, hogy az összes istenek szeretik; de hogy micsoda, azt még nem mondtad meg. Ha tehát szívesen

elárulod, ne titkold előttem, hanem magyarázd el ismét kezdettől fogva, hogy micsoda a jámborság, akár szerettetik az istenek által, akár másvalami történik vele; mert nem fogunk emiatt összekülönbözni; mondd meg hát szaporán, mi a jámborság és mi az istentelenség?

EUTHÜPHRÓN

De már nem tudom, Szókratész, hogyan mondjam meg neked, amit gondolok. Mert valahogy mindig körbe kering, amit magunk elé tűzünk, s nem akar ott maradni, ahova állítottuk.

SZÓKRATÉSZ

Úgy tűnik, Euthüphrónom, mintha ősünk, Daidalosz szavai volnának,* amit mondtál. Bezzeg ha én mondtam volna és állítottam volna föl mindezt, alighanem kicsúfoltál volna érte, hogy nyilván e miatt a rokonság miatt szaladnak el a beszédembe foglalt dolgok, s nem akarnak egy helyben maradni, akárhova tegye is őket az ember; most azonban a te állításaidról van szó: tehát más csúfolódás kell ide. Mert neked nem akarnak helyben maradni, mint magad is látod.

EUTHÜPHRÓN

Én pedig úgy látom, ez a csúfolódás éppenséggel jól illik a mondottakra, Szókratészom; mert nem én rendeztem így, hogy mindezek körbe járnak s nem maradnak egy helyben, hanem te vagy, úgy látom, az a Daidalosz; mert tőlem ugyan helyben maradhatott volna minden.

SZÓKRATÉSZ

Így hát, barátom, alighanem annyival vagyok nagyobb mestere ennek a művészetnek, mint ama férfiú, hogy ő csupán a saját műveit alkotta meg úgy, hogy ne maradjanak egy helyben, én pedig, úgy látszik, a magaméin kívül a másokét is. És művészetemben épp az a legremekebb, hogy akaratom ellenére vagyok tudósa. Mert jobban szeretném, ha szavaim egy helyben maradnának és mozdulatlanul rögzödnének, mint ha Daidalosz bölcsességét még akár

Tantalosz kincsei is tetéznék. De ebből elég; mivel úgy látom, fáradékony vagy, inkább magam is veled együtt buzgólkodom, hogy megtaníts a jámborság mibenlétére, és ne lankadj el időnek előtte. Tehát nézd, nem tartod-e szükségszerűnek, hogy mindaz, ami jámbor dolog, igazságos is legyen?

EUTHÜPHRÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát vajon minden, ami igazságos, jámbor is, vagy pedig minden, ami jámbor, igazságos, de nem minden jámbor, ami igazságos, hanem van, ami jámbor és van, ami másmilyen?

EUTHÜPHRÓN

Nem tudom követni, amit mondtál, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Pedig annyival fiatalabb is vagy nálam, amennyivel bölcsebb; viszont, mint mondtam, bölcsességed tárháza fáradékonyra tesz. De erőltess meg magad, boldog ember!, mert nem nehéz megérteni, amit mondok. Márpedig az ellenkezőjét mondom annak, amit a költő költött,* amikor ezt költötte:

Zeuszt, a teremtőt, mindeme dolgok létrehozóját
nem nevezed meg: mert aki fél, szégyenkezik is már.

Tehát én ebben különbözöm a költőtől. Megmondjam neked, miképpen?

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Véleményem szerint nem így van, hogy aki fél, az szégyenkezik is; mert szemmel láthatólag sokan félnek a betegségtől meg a szegénységtől és sok más effélettől, de csöppet sem szégyellik, amitől félnek. Nemde szerinted is így van?

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Hanem aki szégyenkezik, az fél is; mert aki szégyell valamit és röstelkedik valamiért, nem fél-e ugyanakkor és nem retteg-e, hogy rossz hírbe kerül?

EUTHÜPHRÓN

De bizony retteg.

SZÓKRATÉSZ

Így hát nem helyes azt mondani: mert aki fél, szégyenkezik is már, hanem: mert aki szégyenkezik, fél is már, hiszen mégsem szégyenkezik mindenki, aki fél. Mert a félelem, azt hiszem, több a szégyenkezésnél; mert a szégyenkezés csupán egy része a félelemnek, ahogy a számoknak a páratlanok: úgyhogy nem minden szám páratlan, hanem minden páratlan szám is. Most tudsz követni, ugye?

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Tehát ilyesmit mondtam az előbb is, amikor azt kérdeztem, vajon ami igazságos, az jámbor is, vagy ami jámbor, az igazságos is, az igazságos viszont nem mindig jámbor; mert a jámborság az igazságosságnak egy része. Így mondjuk, vagy másképp látod jónak?

EUTHÜPHRÓN

Nem, hanem így. Azt hiszem, helyesen beszélsz.

XIV. SZÓKRATÉSZ

Most nézd tovább. Ha ugyanis a jámborság egy része az igazságosságnak, úgy vélem, meg kell találnunk, miféle része a jámborság az igazságosságnak. Ha ugyanis mindezek után azt kérdezed, miféle része a számnak a párosság és miféle a páros szám, azt mondanám, hogy nem az egyenlőtlen, hanem az egyenlő szárú háromszög szerint való; vagy te nem így gondolod?

EUTHÜPHRÓN

De így.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát te is próbálj így megtanítani rá, miféle része a jámborság az igazságosságnak, hogy Melétosznak is elmondhassuk, hogy többé ne vádoljon bennünket jogtalansággal, sem szentségtelenséggel, minthogy már kielégítően megtanultuk tőled, mi a szentséges és a jámbor dolog, és mi nem az.

EUTHÜPHRÓN

Tehát én úgy látom, Szókratészom, a jámborság és a szentségesség az a része az igazságosságnak, mely az istenek gondozására vonatkozik; az emberek gondozására vonatkozó dolgok pedig a másik része az igazságosságnak.

XV. SZÓKRATÉSZ

És szépen is mondtad véleményem szerint, Euthüphrónom; de szükségem van még egy apróságra. Mert azt a gondozást nem egészen értem, mit nevezel annak. Mert nyilván nem azt mondod, hogy az istenek gondozása is olyasmi, mint a többi gondozás. Mert például azt mondjuk, hogy a lovak gondozásához nem mindenki ért, hanem csak a lóápoló; vagy nem?

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Hiszen a lóápoló mesterség épp a lovak gondozása?

EUTHÜPHRÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

És a kutyaák gondozásához sem ért mindenki, hanem csak a kutyaápoló?

EUTHÜPHRÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Mert a kutyaápolás épp a kutyaák gondozása?

EUTHÜPHRÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Az ökörápolás pedig az ökrök gondozása?

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonynal.

SZÓKRATÉSZ

A szentségesség meg a jámborság pedig az istenek gondozása, azt mondod, Euthüphrón?

EUTHÜPHRÓN

Azt.

SZÓKRATÉSZ

S nemde mindegyik gondozás ugyanolyan célt szolgál? Ilyesfélét: javára és hasznára válik a gondozottnak, ahogyan, mint látod, a lóápolással gondozott lovak hasznot merítenek ebből és jobbak lesznek; vagy nem így vélekedsz?

EUTHÜPHRÓN

De így.

SZÓKRATÉSZ

És a kutyák is a kutyaápolásból, meg az ökrök az ökörápolásból, és minden más is ugyanígy; vagy talán az a véleményed, hogy a gondozás kárára válik a gondozottnak?

EUTHÜPHRÓN

Zeuszra, dehogyis!

SZÓKRATÉSZ

Hanem hasznára?

EUTHÜPHRÓN

Már hogy is ne?

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát a jámborság is, minthogy az istenek gondozása, hasznára válik az isteneknek, és jobba teszi az isteneket? S te magad is úgy gondolkoznál, hogy amikor jámbor dolgot művelsz, jobba teszed valamelyik istent?

EUTHÜPHRÓN

Zeuszra, dehogyis.

SZÓKRATÉSZ

Mert én sem hiszem, Euthüphronom, hogy ezt mondanád; távol álljon tőlem; de épp ezért kérdeztem, az istenek miféle gondozásáról beszélsz, mert nem hittem, hogy ilyesféléről beszélnél.

EUTHÜPHRÓN

Helyesen is, Szókratészom; mert nem ilyesféléről beszélek.

SZÓKRATÉSZ

Jó; akkor hát az istenek miféle gondozása az istenesség?

EUTHÜPHRÓN

Az, Szókratész, ahogyan rabszolgák viselik gondját uruknak.

SZÓKRATÉSZ

Értem; ezek szerint afféle szolgálat az isteneknek.

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonyly az.

XVI. SZÓKRATÉSZ

Tehát meg tudnád-e mondani, hogy az orvosok szolgálattétele miféle cél érdekében végzett szolgálat? Nem az egészség érdekében, véleményed szerint?

EUTHÜPHRÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

És tovább? A hajóácsok szolgálattétele miféle cél érdekében végzett szolgálat?

EUTHÜPHRÓN

Világos, Szókratészom, hogy a hajó érdekében.

SZÓKRATÉSZ

És az építészeké a ház érdekében?

EUTHÜPHRÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Mondd hát meg nekem, jóemberem: az isteneknek tett szolgálat miféle cél érdekében végzett szolgálat? Mert világos, hogy tudod, minthogy azt mondod, te értesz az emberek közül a legjobban az isteni dolgokhoz.

EUTHÜPHRÓN

És igazat is mondok, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Mondd meg hát, Zeuszra, miféle gyönyörű mű az, amit az istenek a mi szolgálatunk segítségével hoznak létre?

EUTHÜPHRÓN

Sok szép dolog, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Mert a hadvezérek is ugyanígy, barátom: ugye könnyen meg tudod mondani, mi náluk a fődolog: hogy diadalt arassanak a háborúban; vagy nem?

EUTHÜPHRÓN

Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ

Sok szép dolgot hoznak létre, véleményem szerint, a földművesek is; mégis a fődolog, amit munkásságukkal elérnek, a földből nyert eleség.

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Nos tehát: akkor mi a fődolog a sok szép dolog közül, amit az istenek hoznak létre munkálkodásukkal?

EUTHÜPHRÓN

Az imént is mondtam neked, Szókratész, hogy nagy munka pontosan megérteni, hogy s mint van mindez; azt mégis egyszerűen megmondom neked, hogy ha valaki imádsággal és áldozat bemutatásával az isteneknek kedves dolgokat tud mondani és cselekedni, az jámbor

dolgot művel és az ilyesmi óvja meg a magánházaknak és az államok közösségének épségét egyaránt; s az isteneknek kedves dolgok ellentéte a szentségtelen, ami fel is forgat és tönkretesz mindent.

XVII. SZÓKRATÉSZ

Bizony sokkal rövidebben is elmondhattad volna, Euthüphrónom, ha akartad volna, azt a fődolgot, amit kérdeztem; de nyilván nem szívesen tanítasz meg rá. Mert most is, amikor már ott tartottál, elkanyarodtál; pedig ha válaszoltál volna, már kielégítően megtanultam volna tőled, mi a jámborság. Most pedig a szerelmes megint csak kénytelen követni szerelme tárgyát, bármerre vezet is; tehát mit mondasz most megint, hogy mi a jámbor dolog és a jámborság? Nemde, hogy az áldozatbemutatás és az imádság tudománya?

EUTHÜPHRÓN

Úgy bizony.

SZÓKRATÉSZ

Nemde az áldozatbemutatás az istenek megajándékozása, az imádkozás pedig az istenektől való kérés?

EUTHÜPHRÓN

Pontosan, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Vagyis a jámborság az istenektől való kérésnek és az istenek megajándékozásának tudománya ezek szerint.

EUTHÜPHRÓN

Nagyon szépen összefoglaltad, Szókratész, amit mondtam.

SZÓKRATÉSZ

Mert sóvárgok a bölcsességedre, barátom, és teljes figyelmemet feléje fordítom, hogy szavaid a porba ne hulljanak. De áruld el nekem, miféle szolgálattétel ez az isteneknek? Azt mondod, kérni tőlük valamit és adni nekik?

EUTHÜPHRÓN

Azt hát.

XVIII. SZÓKRATÉSZ

De vajon nem akkor kérünk helyesen, ha azt kérjük tőlük, amire szükségünk van?

EUTHÜPHRÓN

Mi mást kérnénk?

SZÓKRATÉSZ

S viszont akkor adunk helyesen, ha azt adjuk nekik viszonzásul, amire nekik épp szükségük van tőlünk? Mert nem volna ésszerű az ajándékozás, ha olyasmit adnánk valakinek, amire nincs semmi szüksége.

EUTHÜPHRÓN

Igazad van, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát a jámborság az istenek és az emberek közötti cserekereskedelem művészete?

EUTHÜPHRÓN

Ám legyen cserekereskedelem, ha neked így jobban esik a megnevezés.

SZÓKRATÉSZ

Csöppet sem esik jobban, ha történetesen nem igaz. Mondd hát meg nekem, miféle haszna származik az isteneknek az ajándékokból, amiket tőlünk kapnak? Mert hogy ők mit adnak, az teljesen világos; mert nincs számunkra semmi jó, amit ne ők adnának; de amit ők kapnak mitőlünk, számukra milyen haszonnal jár? Vagy akkora a nyereségünk a velük való kereskedelemről, hogy mi tőlük kapunk minden jót, ők pedig mitőlünk semmit?

EUTHÜPHRÓN

Hát azt hiszed, Szókratészom, hogy az isteneknek hasznot hajt mindaz, amit tőlünk kapnak?

SZÓKRATÉSZ

Különben mi lenne az, Euthüphrónom, amit az istenek ajándékba kapnak tőlünk?

EUTHÜPHRÓN

Hát mit gondolsz, mi lenne más, mint a tisztelet, hódolatunk nyilvánítása, és, mint az imént is mondtam, örömszerzés?

SZÓKRATÉSZ

Szóval a jámborság örömszerzés, Euthüphrónom, nem pedig az isteneknek hasznos vagy kedves dolog?

EUTHÜPHRÓN

Az én véleményem szerint legeslegelső sorban kedves dolog.

SZÓKRATÉSZ

Tehát megint az a jámbor dolog, úgy látszik, ami az isteneknek kedves.

EUTHÜPHRÓN

A legnagyobb mértékben.

XIX. SZÓKRATÉSZ

De ha ilyeneket mondasz, csodálkozhatasz-e, hogy úgy tűnik, a beszéded nem marad egy helyben, hanem föl-alá sétál, s míg engem okolsz, hogy Daidalosz-ként sétáltatom, te magad Daidalosz-nál sokkal ügyesebben még körbe is járatod őket? Vagy nem veszed észre, hogy a beszédünk körbejárt s most ismét ugyanarra a helyre érkeznek vissza? Mert ugye emlékszel, hogy az előbb már kiderült, hogy a jámbor és az istenek kedvelte nem ugyanaz, hanem különbözik egymástól; vagy nem emlékszel?

EUTHÜPHRÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

És most nem veszed észre, hogy azt mondom: ami az isteneknek kedves, az jámbor dolog? S ez nem más, mint az istenek kedvelte? Vagy nem?

EUTHÜPHRÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Nemde bár vagy az imént tévesen értettünk egyet, vagy, ha nem tévedtünk, most helytelen a feltevésünk.

EUTHÜPHRÓN

Úgy látszik.

XX. SZÓKRATÉSZ

Akkor hát ismét elejétől fogva meg kell vizsgálnunk, mi a jámborság; mert én bizony a magam jószántából nem hátrálok meg, míg meg nem tanulom. Ne becsülj hát le engem ennyire, hanem minden lehetséges módon összpontosítva figyelmedet, nyilvánítsd ki a legteljesebben az igazságot. Mert ha egyáltalán valaki, akkor épp te ismered, és nem

engedhetlek tovább menni, akár Próteuszt, míg meg nem mondod. Mert ha nem tudnád világosan, mi a jámbor dolog és mi az istentelen, csak nem vetemednél arra, hogy egy napszámos miatt gyilkossággal vádolj egy idős embert, az apádat, hanem alkalmasint félnél az istenektől, hátha helytelenül cselekszel, és szégyenkeznél az emberek előtt. Most pedig jól tudom, hogy azt hiszed, világosan tudod, mi a jámbor dolog és mi nem az; mondd meg tehát, derék Euthüphrónom, és ne titkold, hogyan vélekedsz róla.

EUTHÜPHRÓN

Majd máskor, Szókratész; mert most sietek valahova, s ideje már mennem.

SZÓKRATÉSZ

Mit művelsz, cimborám! Nagy reménységetől fosztasz meg azzal, hogy elmégy: hisz azt reméltem, ha megtanulom tőled, mi a jámbor dolog és mi nem az, a Melétosz vádját is elhárítom, bebizonyítva neki, hogy Euthüphrón jóvoltából már bölccsé váltam az isteni dolgokban, és soha többé tudatlanságból önkényesen ügyködni vagy változtatásokat végrehajtani ezekkel kapcsolatban nem fogok, hanem egészen más, jobb életet élnék ezentúl.